

@EpubKitoblar

Стефан ЦВЕЙГ

НОМАЉЛУМ АЁЛ МАКТУБИ

Тоғ бағрида уч кун дам олиб қайтган машхурёзувчи Р. саҳар пайтида Вена вокзалига етиб келди. Газета сотиб олиб, унинг санасига кўзи тушди-ю, бугун туғилган куни эканлигини эслади. Қирқ бирга кирибман-а, деган фикр хаёлидан ўтди, бунга суюнмади, хафа бўлмади ҳам. Газетанинг шалдирок саҳифаларини варақлаб чикди-да, кейин такси ёллаб уйига жўнади. Хизматкори, шу кунларда уни-икки киши йўқлаб келганини, сўнгра бир неча бор телефон қилишганини айтди ва

@EpubKitoblar

Стефан ЦВЕЙГ

НОМАЪЛУМ АЁЛ МАКТУБИ

Тоғ бағрида уч кун дам олиб қайтган машхурёзувчи Р. сахар пайтида Вена вокзалига етиб келди. Газета сотиб олиб, унинг санасига кўзи тушди-ю, бугун туғилган куни эканлигини эслади. Қирқ бирга-кирибман-а, деган фикр хаёлидан ўтди, бунга суюнмади, хафа бўлмади ҳам. Газетанинг шалдироқ саҳифаларини варақлаб чикди-да, кейин такси ёллаб уйига жўнади. Хизматкори, шу кунларда уни икки киши йўқлаб келганини, сўнгра бир неча бор телефон қилишганини айтди ва йиғилиб қолган хатларни патнисда олиб келди. Ёзувчи мактубларни

эринчоклик билан кўздан кечираркан, баъзи бирларининг номларига қизиқиб, очиб ҳам кўрди, эътиборини тортган, нотаниш киши томонидан ёзилган салмоқли бир мактубни ажратиб четга суриб қўйди. Шу орада хизматкори чой ҳозирлади. Ёзувчи креслога ўрнашиб олиб, газетага яна бир бор кўз югуртирди-да, келган каталогларни синчиклаб қараб чикди, сўнгра сигра тутатиб ҳалиги мактубни қўлига олди.

Мактуб ўттиз бетча бўлиб, номаълум аёл томонидан шошиб ёзилган бўлса керак, қинғир-қийшиқ, шу сабабли мактубдан кўра кўпроқ қўлёзмага ўхшаб кетарди. Ёзувчи Р. бошқа бирор хат-пати йўқмикин, деган хаёл билан беихтиёр конвертни яна бир бор ушлаб кўрди. Бирок конверт ичи бўш, устига бирон кимсанинг номи ҳам, манзили ҳам-ёзилмаган эди. Қизик, деб хаёлидан ўтказди-да, мактубни яна қўлига олди. Мактуб «Мени асло билмаган», деган сўзлар билан бошланганди, бу нима, мурожаатми ёки сарлавҳамикин, деб ҳайрон қолди ёзувчи... Кимга аталиб ёзилган? Менгами ёки хаёлий қаҳрамонгами? Ёзувчи мактубга жуда қизиқсиниб ўқишга тутинди...

Болагинам кеча жон берди – жажжигина, ожиз жигаргўшамни деб уч кечаю кундуз жонимни жабборга бердим; шўрлик қирқ соат олов бўлиб ёниб, ажал билан олишди. Қирқ соат мижжа қоқмай тепасида ўтириб чикдим. Лов-лов ёнган пешанасига муз қўйдим, титраб-қақшаган жажжи қўлларини кечасию кундузи қўлимдан чиқарганим йўқ. Учинчи кун деганда, кечга бориб ҳолдан тойган бўлсам керак, кўзларим беихтиёр юмилиб кетибди. Стулда ўтирганимча уч соатми, тўрт соат ухлаб қолибман, шу орада шўрлик болагинам оламдан ўтибди. Уйқудан кўз очганимда оппоғим қандай ётган бўлса, ҳозир ҳам ўшандай узун каравотида чўзилиб ётибди. Зийрак қора кўзлари юмуқ, оқ кўйлақчаси-устиди қўллари қовушган. Каравотчасининг тўрт бурчагида тўрт дона шам шуълаланиб турибди. У томонга қарашдан ҳам, қимирлаб ўрнимдан туришдан ҳам қўрқаман, чунки шам шуъласи лопиллаб яна болагинамнинг юз-кўзларига, юмуқ лабларига соя тушса, унга яна жон кириб, қўнғироқдай жаранглаган овозлари билан эркаланиб гаплашадигандай. Унинг дунёдан ўтганини биламану, лекин умид шарбатига ва ноумидлик заҳарига тоқатим қолмаганидан унга қарашга юрагим йўқ. Биламан, болам кеча жон берган, энди ёруғ дунёда мен учун фақат сен қолдинг. Ҳа, ҳаётни ўйинчоқ қилиб олган сен беғамдан бошқа ҳеч

кимим йўқ, сен бўлсанг дунёда мендек ғариб-нотавон борлигини билмайсан ҳам. Мени ҳеч ҳаёлингга келтирмаган бўлсанг ҳам меҳру муҳаббатим ҳамиша сенда бўлди.

Бешинчи шамни ёқиб, сенга хат ёзяман. Мен энди болагинамнинг ёнида ёлғиз қолишдан қўрқа ман, бошимга тушган мусибатларни айтиб уввос солиб йиғлашга эса мадорим йўқ, бас, шу мудҳиш дақиқаларда ўз дардимни сенга айтмасам, кимга айтай, ахир, сени ҳозир ҳам жонимдан азиз деб биламан. Эҳтимол, юрак дардимни сенга тузук роқ баён қилолмасман, балки бунга сен тушуна олмассан – фикрим чувалашиб кетган, чакка томирларим лўкиллаб турибди, аъзойи баданим қақшаб кетяпти. Иссиғим баланд бўлса керак, менга ҳам грипп касали юққан бўлса ажаб эмас, нега деганда, ҳозир бу фалокат касал уйма-уй изғиб юрибди-да. Майли, кошкийди юққан бўлса, болагинам билан қўш мозор бўлардим, ўзим ҳам бу дунё азобидан кутулиб қўя қолардим. Гоҳо кўзларим тиниб кетади, бу мактубни ёзиб тамомлашим ҳам даргумонга ўхшайди, майли, нима бўлса бўлар, бор кучимни йиғиб, бир марта, ақалли бир мартагина сен билан, бир умр мендан беҳабар юрган севгилим билан суҳбатлашмоқчиман.

Ёлғиз сен билан суҳбатлашишга муштоқман, умримда биринчи марта юракдаги дардимни изҳор қилиш орзусидаман: бутун ҳаётимни ёлғиз сенга бағишлагандим, сен бўлсанг бундан мутлақо беҳабар эдинг, энди ҳаммасини шу мактубимдан билиб оласан. Лекин билиб қўй, мени ўтдан олиб сувга, сувдан олиб ўтга ташлаб турган иситма чиндан ҳам ажалимнинг боши бўлса, мен бу дунёдан ўтсам, шундагина сиримдан воқиф бўласан – тагин менга хат ёзаман деб овора бўлиб юрмагин, дейман-да. Ажалим етмай, тирик қолсам, мактубни йиртиб ташлайман, шу кунгача дамимни чиқармай келгандим, нима қилибди, бундан кейин ҳам миқ этмай юравераман. Мактуб қўлингга бориб тегса, билгинки, марҳума ўз умр саргузаштини, дастлабки онгли дақиқаларидан то сўнгги-дақиқаларигача сенга бағишлаган умр саргузаштини ҳикоя қияпти. Бу сўзларимдан ташвишланмасанг ҳам бўлади. Ўликнинг нима ҳам даъвоси бўларди, у на муҳаббат, на раҳм-шафқат ва на тасалли талаб-бўлади. Сендан битта тилагим бор, у ҳам бўлса, илҳақ бўлиб сенга талпиниб турган юрагим дард-алами, фарёдига ишонсанг бўлгани. Ҳамма гапларимга ишон, илтимосим шу, холос. Биттаю битта фарзанди-

нинг ўлиги устида қон йиғловчи ғариб онанинг тили ёлғон калимага борармикин?

Қулоқ сол, севгилим, бутун умр саргузаштимни сенга ҳикоя қилмоқчиман. Ҳаётим саҳифаси чиндан ҳам сени билган кунимдан очилган эди. Бунгача ўтган кунларим эсимда ғира-шира қолган, ўй-хаёлларим у кунларга ортиқ ҳеч қайрилиб боқмай қўйганди, кунларим қандайдир узун-узун ўргимчак ини босган ертўлада ўтарди. Бу ертўлада истиқомат қилиб турган одамларни аллақачонлар дилимдан суғуриб ташлагандим. Сени учратганимда ўн уч яшар қиз бола эдим. Ҳаётимнинг сўнгги нафаси бўлмиш ушбу мактубни қўлингда ушлаб турган шу ҳовлида истиқомат қилардим, биз турган квартира эшиклари сенинг квартирангга рўпарама-рўпара эди, бизлар бир зинадан чиқиладиган уйда турардик. Эсингда қолганмикин, чиновникдан тул қолган муштипар онам билан (онам ҳамиша аза тутиб қора кийиниб юрарди) озғин бир қизча, балки қачонлардир хотирангдан кўтарилиб кетган бўлса керак – ахир биз ўзимизни панага олиб бечораҳол мешчанлар сингари, бир амаллаб тирикчилигимизни ўтказиб юрардик. Номимизни ҳам ҳеч эшитмаган бўлсанг керак, чунки эшигимизга номимиз ёзилган тахтача ҳам қоқилмаганди, ҳеч ким бизни йўқлаб-келмасди ҳам. Э-ҳа, бунга озмунча бўлди дейсанми, ўн беш-ўн олти йил илгариги гапларни айтяпман, азизим, албатта булар хотирангдан кўтарилиб кетгандир. Мен эса, икир-чикирларигача ҳаммасини-ташналик билан эслайман. Сени дастлаб кўрган, сен тўғрингда дастлаб эшитганларим худди бугунгидай эсимда қолган. Кўзим очилиб дунёни таниган ўшал кунни эсда сақламай бўларканми! Севгилим, қулоқ сол, ҳаммасини бирма-бир ҳикоя қилай, илтижо қиламан, чорак соат вақтингни менга тухфа қил, сендан ўзгани демай, сабри қаноат билан бутун умрини оёғинг остига ташлаган бир нотагон дардини сен ҳам сабр билан тингла.

Биз турган ҳовлига кўчиб келмасингдан олдин, ҳозир сен яшаган уйда чакаги тинмайдиган баджаҳл, ифлос одамлар туришарди. Ўзлари камбағал бўла туриб, қўни-қўшилариининг қашшоқлигидан кулиб юришарди, бизларни бўлса кўргани кўзлари йўқ эди, чунки биз улар билан борди-келди қилмасдик-да. Оила бошлиғи пияниста эди, уззукун-хотинини тутиб урарди, стол, идиш-товоқларнинг тарақа-туруғидан

ярим кечаларда уйғониб кетардик, бир кун сочлари тўзиган хотини қора қонига бўялиб зинапояга отилиб чиқди, орқасидан итдай маст эри хайқириб қувибди, кўни-қўшнилар полицияга хабар қиламиз, деб кўрқитиб зўрға босиб қўйишди. Онам бошдаёқ бу эр-хотин билан ҳеч қанақа борди-келди қилмасликка аҳд қилиб, болалари билан гаплашма, деб менинг ҳам қулоғимни бураб қўйганди. Аламига болалари ҳар бир қулай фурсатдан фойдаланиб мендан ўч олиш пайида бў- лишарди. Кўча-кўйда орқамдан бўлмағур гапларни айтишарди; бир кун қорбўрон қилиб юз-кўзимни моматалоқ қилишди. Каттакон ҳовлида турувчи- ларнинг бари уларни ёмон кўриб қолишганди. Бир куни нимадир бўлди- ю, ўша пияниста ўғрилиқ устида қўлга тушиб, оиласидагилар кўчиб кетадиган бўлиб қолишди, бу хабардан ҳаммамиз енгил тортдик. Бўшаб қолган уйни ижарага қўйиш ҳақидаги эълон икки-уч кун дарвозада осифлиқ тургач, олиб қўйишди, уй мутасаддиси, қандайдир сўққабош - мўътабар бир ёзувчи ижарага олди, деган хабар тарқатди. Дастлаб номингни ўшанда эшитгандим.

Орадан икки-уч кун ўтгандан кейин бўёқчию сувоқчи; дурадгорлар келиб ишга тушиб кетди, яна аллакимлар келишиб ахлатларини тозалашди. Онам бўлса, ҳа, қўшниларимизнинг жанжал-тўполонларидан қутуладиган кунимиз ҳам бор экан-а, деб суюнди. Кўчингни келтиришди-ю, ўзинг кўринмадинг, ҳамма ишларингга сочига оқ оралаган, паст бўйли, вазмин маҳраминг қараб турарди, у ҳам унча-мун- чага эътибор қилмасдан, шовқин қилмай, салобат билан ишини битирарди. Бизга у ёқиб қолди, нега деганингда, авваламбор, биз томонларда маҳрам сақлаш қаёқда дейсан, яна сабаби шуки, у ҳамма- билан бирдай хушмуомалада бўлар, шу билан бирга, ўзини оддий хизматкорларга тенг тутмас, улар билан апоқ-чапоқ бўлмасди. Дастлабки кунлардан бошлаб онамнинг ҳурматини жойига қўяр, ҳатто- мен гўдак қиз болани кўрганида ҳам салом бериб, иззатимни бажо келтирарди. Сенинг номингни ҳамиша қандайдир иззат-икром билан, ҳатто ихлос билан тилга оларди, бу – хизматкорнинг хўжасига шунчаки садоқатидан ҳам юқори нарса эканлиги кўзга ташланиб турарди. Одамохун кекса Йоганн ҳамиша сенинг ёнингда, хизматингда юришига- ғайирлигим келса ҳам, кейинчалик уни жуда яхши кўриб қолганимни билсанг эди!

Азизим, буларни майда-чуйдаларигача ҳикоя қилишдан мақсадим шуки, юрагини олдириб қўйган, кўрқоқ гўдак қиз боланинг кўнглини илк марта ўзингга қандай ром қилганингни билиб қўй, демоқ- чиман. Ҳаётимга кириб келмасингдан анча бурун, назаримда сени қандайдир бир нур чулғаб олгану, бошингда аллақандай сирли шуҳрат тожи намоён бўлганди; узоқ шаҳарчанинг чеккасидаги тор бир кулбада истиқомат қилиб турувчи биз нотавон махлуқлар йўлингга интизор бўлиб кутиб юардик. Тор бир муҳитда яшовчи жамоа аҳлидан ҳеч бир-воқеа қочиб қутулмаслигини, улар ҳар бир воқеадан хабардор бўлиб туришларини ўзинг ҳам биласан-ку, азизим. Бир куни мактабдан қайтиб келсам, уйимизнинг олдида уй анжомлари ортилган арава турибди, ана ўшанда сени кўрарга қанчалик муштоқ бўлганимни билсанг эди! Оғир буюмларингнинг кўпини ҳаммоллар юқорига чиқариб, майда-чуйдаларни ташиб туришган экан; буюмларингни кўриб оғзим очилиб, эшик олдида томоша қилиб туриб қолибман, нимага десанг, умримда бунақанги нарсаларни кўрмагандим-да: ҳинди маъбудалари-ю, итальян ҳайкаллари, катта-катта ажойиб суратлар, беҳисоб чиройли китоблар... ўнгимми, тушимми, деб кўзларимга ишонмасдим. Китобларни тахлаб, эшик олдида обориб хизматкорингнинг қўлига бериб туришибди, у бўлса ҳар биттасини авайлаб кичкина супурги билан чангини қоқиб тозалаяпти. Азбаройи ҳайратда қолганимдан кўзларим косасидан чиқаё-зиб, уюлиб ётган китоблар атрофида парвона бўлиб-юраверибман; хизматкоринг мени ҳайдамади-ю, лекин рўйхуш ҳам бермади, шу сабабдан, китобларнинг майин чарм муқоваларига қўл тегизиб кўргим келса ҳам юрагим дов бермади. Кўрқа-писа уларнинг номига кўз қиримни ташладим: билсам, французча, инглизча китоблар экан, баъзи бирларининг номи аллақандай мен билмайдиган тилда-ёзилган: китобларни томоша қилишдан зерикмасдим, ойим уйдан чақириб қолди.

Кўрдингми, ўзингни кўрмасам, билмасам ҳам шу кеча ҳаёлим сенда эди. Ўзимнинг ҳам қоғоз муқовалари йиртилиб-титилиб кетган ўнтача арзонбаҳо китобим бор эди, шуларни ихлос билан қайта-қайта ўқиб юардим. Шунча кўп ажойиб китобни ўқиб туширган, анча тилни биладиган, бадавлат, бунинг устига яна ўқимишли киши қандай бўларкин, деган фикр миямга жо бўлиб, тинчимни бузиб қўйди. Назаримда, у ғайритабиий бир зот эди. Ҳаёлимда суратингни чизишга

ҳаракат қилиб кўрдим; жуғрофия муаллимимизга ўхшаган узун оқ соқолли, кўзойнак таққан чол сиймосини кўз олдимга келтирдим, лекин-бу дилкашроқ, чиройлироқ, меҳрибонроқ бўлса керак, деб ўйладим. Нимагадир, сабабини билмайман, сени кекса деб тасаввур қилганимда ҳам, чиройли бўлса керак, деб ишонардим. Ўшанда кўрмаган, билмаган-бўлсам ҳам сени тушимда кўриб чиққандим.

Эртасига ўзинг ҳам етиб келдинг, бир кўрай деб ҳар қанча уринсам ҳам, ҳаракатларим зое кетди, шундан кейин яна ҳам иштиёқим ошди. Ниҳоят, учинчи кун деганда сени кўрдиму, гўдаклик тасаввуримдаги «маъбуд»га асло ўхшамаслигингни кўриб ҳайратда қолдим. Сенга қиёс қилган ўшал кўзойнак таққан хушфеъл кекса чол ҳақидаги тасаввуримни парчалаб, рўпарамдан истараси иссиқ, келишган бир йигит чиқиб қолди. Бу сен эдинг!.. Ўшанда тўқ малла, хушбичим спорт костюмида ёш йигитчалардек шўх-шўх қадам ташлаб келдинг, икки-икки поғона ҳатлаб юқорига чиқиб кетдинг. Қўлингдаги шляпангу завқ тўла юзингни, новвот ранг сочларингни кўриб ҳайратдан ўзимни йўқотиб қўяёздим. Рост айтаман, кўрқиб қутим учиб кетди. Ёшлигинг, чиройинг, қадди-қоматингни кўриб, хушим бошимдан учди. Қизиқ, шу биринчи кўришдаёқ икки ёқламалигингни дарҳол пайқаб олдим, фақат менми десам, бошқаларни ҳам мудом ҳайратда қолдирган шу хислатингнинг бири: серзавқлигинг, енгилтаклигинг, ўйинқароқлигинг, саргузаштга ўчлигинг бўлса, шу билан бирга, ижодий ишингда бениҳоя жиддийлигинг, жуда ҳам доно, бурчингга содиқ, ўқимишли бўлганинг эди; икки ёқлама ҳаёт кечириб юрганингга бошқалар синга ри менинг ҳам кўзим етди: ялтироқ, ранг-баранг томонинг ташқи дунёга қаратилган бўлса, нариги, қоронғи томони эса ёлғиз ўзингга аён; ишқингда ўртаниб юрган мен ўн уч яшар қиз бола сенда чуқур илдиз олган бу икки ёқламаликни, ҳаётинг сирини бир қарашдаёқ фаҳмлаб олгандим.

Мендек норасида назарида сен бориб турган сеҳргар, ажойиб жумбоқ бўлиб қолганингни энди тушунгандирсан, азизим. Адиблиги билан, менга ёт бошқа бир дунёдаги шуҳрати билан кишиларни ўзига ром қилган у кимса – йигирма беш яшар олифта, хушчақчақ, навқирон йигит экан! Шу кундан бошлаб яшаб турган жойимизда, бутун гўдаклик-ҳаётимда сендан бўлак ҳеч кимса мени қизиқтирмаганини ўн уч яшар

болага хос ўжарлик, қайсарлик билан фикри зикримни ёлғиз сенга бағишлаганимни, фақат сенинг турмушингга маҳлиё бўлиб қолганимни гапиришнинг ҳожати бормикин? Ўзингга, юриш-туришингга, келиб-кешиб юрган ёру дўстларингга ҳамиша разм солиб юришни одат қилдим, иштиёқмандлигимни қондириш у ёқда турсин, фикри ёдимни баттар ўзингга банд қилдинг, нимага деганда, сеникига келувчи хилма-хил одамларни кўрганимда икки ёқламалигинг яна ҳам равшанлашди. Уйингга ёш-ёш йигитлар, ошна-оғайниларинг келишарди, чақчақлашиб вақтихушлик қилардинлар; усти боши юпун студентлар ҳам келиб-туришарди; баъзида автомобилларда хонимлар келишарди, бир куни сеникига опера театрининг директори, машҳур дирижёр келди, уни мен кўлида дирижёрлик хивичини ушлаб турганида узоқдан кўргандим; тижорат мактабида ўқиётган ёш-ёш қизларнинг келганини ҳам кўрганман, улар уялганларидан тезроқ ўзларини эшикдан ичкарига олиш пайдан бўлишарди – нимасини айтасан, хотинлар жуда кўп келишарди. Бу томонини унчалик ўйла масдим, бир куни эрталаб мактабга кетаётганимда юзига қалин тўр тутиб сеникидан чиқиб кетаётган бир хонимни кўрганимда ҳам унчалик ғайирлигим келгани йўқ. Ахир энди ўн уч ёшга кирган қиз бола эдим, кўз-қулоқ бўлиб, ҳар бир қадамнинг пойлаб юришларим муҳаббат аломати эканини ўшанда-қаердан ҳам билардим.

Лекин, азизгинам, бутун қалбим билан сени бир умр севиб қолган кун ва соатимни жуда аниқ биламан. Бир куни дугонам билан мактабдан келиб, дарвоза оғзида гаплашиб тургандик, шу пайт бир автомобиль келиб тўхтади-да, мени ром қилган, ўзингга ярашган олифталигинг билан сакраб ерга тушдинг. Югуриб бориб сенга эшик очганимни ўзим-ҳам сезмай қолибман, бир-биримиз билан уришиб кетишимизга сал қолди. Ўшанда мени мафтун этувчи илиқ, мулойим қараш қилиб, ширин табассум ҳадя қилгансан, ҳа, ширин табассум ҳадя қилгансан-да, эшитилар-эшитилмас: «Каттакон раҳмат, фройлейн», дегансан.

Бўлгани шу, азизим, лекин шу дамдан бошлаб мулойим, ширин табассумингни ҳис қилганимдан буён сенга шайдо бўлганман. Кейинчалик, орадан оз фурсат ўтгач, билсам, ёнингдан ўтган ҳар бир аёлга, ҳар бир дўкандор қизга, сенга эшик очиб турган ҳар бир хизматчи аёлга қучоқ очиб ўз бағрига чорловчи, фусункор, шу билан бирга,

таслим қилувчи табассумни ҳада қилиш одатинг бор экан, билсам, бу нигоҳнинг ихтиёри сенда эмас экан, бирон ҳис-туйғу ифодаси ҳам эмас экан, шунчаки аёлларга кўзинг тушган кезларда қарашинг ўзидан-ўзи илиқ ва мулойим ифода касб этаркан. Мен ўн уч яшар норасиданинг бундан хабарим йўқ эди. Бу навозишу табассумингдан ўтда ёниб бутун борлиғимни сенга қурбон қилибман.

– Ким бу? – деб сўради дугонам. Унга бирданига жавоб беролмадим. Шунча қилсам ҳам номингни тилга олишга ўзимни ожиз сездим, номинг шу лаҳзада сир тутишим лозим бўлган муқаддас ном бўлиб қолди.

– Ким бўларди, қўшнимиз-да, – деб тутилиб, бир амаллаб жавоб бердим.

– Ҳо, нега мунча қизармасанг? – дея болаларга хос бағритошлик билан заҳарханда қилди дугонам. Сиримни очиб масхара қилганидан юз-кўзларимга қон қуйилиб, чаккаларим ловиллаб кетди. Хижолат-бўлганимдан дағаллик билан:

– Ўлгудай аҳмоқсан-да! – деб бақириб юборибман. Менга қолса, бўғиб ташлагим келди-ю, аммо у баттар мазах қила бошлагач, кўзимдан тирқираб ёш чиқиб кетди. Ундан юзимни ўгирдим-да, чопганимча тепага чиқиб кетдим.

Шу пайтдан бошлаб сенга меҳр қўйдим. Биламан, хотинларнинг эркатойисан, бунақа гапларни улардан кўп эшитгансан, лекин сўзимга ишон, сени ҳеч ким менчалик садоқат билан, вафодорлик билан севган эмас, мен бир умр шайдойинг бўлиб қолдим, чунки норасида қизнинг ўғринча муҳаббатига дунёда ҳеч нарса тенг бўлолмайди, унинг-муҳаббати қаноатли, вафодор, маъсума, сезгир ва шавқ-завқли бўлади, ёши бир жойга бориб қолган сурбет, ёпишқоқ, беихтиёр бўлса ҳам шилқимлик қилувчи хотинларнинг муҳаббати қаёқда-ю, гўдакнинг муҳаббати қаёқда. Норасида ўз муҳаббатини пинҳон саклаб юради, бошқалар ҳис-туйғуларини дугоналарига айта берадилар. Кўринганга сирларини очиб, ҳис-туйғуларини сийқалаштириб қўядилар, улар муҳаббат тўғрисида кўп эшитиб, кўп ўқиганлар, бу ҳар бир тирик жоннинг бошига тушадиган савдолигини биладилар. Бундайлар

назарида муҳаб бат бамисоли бир ўйин, дастлаб оғзига папирос олганда-мағрур бўлган тирмизак бола сингари, муҳаббатларини кўз-кўз қилиб юрадилар. Менинг эса дилимни очиб гаплашадиган, ўғит-насиҳат қиладиган, ёмон йўлдан қайтарадиган ҳеч кимим йўқ эди, ҳеч нимани кўрмаган содда қиз эдим, тақдирим шу экан, деб ўзимни жаҳаннам қаърига отибман. Дилимда қайнаб-тошган ҳис-туйғуларимни, розимни фақат сенга ишониб айтяпман, негаким, ширин хаёлларим рамзи сен эдинг; отам аллақачонлар вафот этган, боши ташвишдан чиқмай, пенсия билан бир кунини ўтказиб юрган шўрлик онам билан сирдош эмасдим, енгилтак мактабдошларимни жиним ёқтирмасди, нега деганда, мен учун энг муқаддас бўлган эҳтиросни улар бамисоли бир ўйинчоқ деб-билишарди, шундай бўлса-да, қалбимда майда-чуйда зарралардай сочилиб турган, даф қилинса ҳамки, бетоқат бўлиб яна отилиб турган бутун ҳис-туйғуларим сенга қараб талпинарди. Сен мен учун, – нима-деб тушунтирсам бўларкин сенга буни? Ҳар қанақа муқояса ҳам, ёнига бир нима қўшиб айтмасанг, жуда ожизлик қилади, – борлиғим, бутун жон-танзим сен эдинг. Мавжудот сенга алоқадор бўлгани учунгина қийматга эга эди, ҳаётимдаги муҳим воқеалар сен билан боғланган бўлса, шу тақдирдагина бир маъно касб этарди. Бутун ҳаётим бошқа изга тушиб кетди сени деб. Шу дамгача бепарво, ўртамиёна шогирд эдим, тўсатдан синфда биринчи талаба бўлиб қолдим, юзлаб китобларни ўқиб ташладим, ярим кечагача бошимни кўтармасдан китоб ўқирдим, чунки сен китобни яхши кўришингни билардим; бир вақт қарасам, зўр бериб рояль чалишни машқ қила бошлабман, чунки сени мусиқани яхши кўради, деб гумон қилгандим, буни кўриб онам ҳам ҳайрон. Пала-партиш кийинаркан, дея кўнглингга келтирмаслик учун уст-бошларимни тозалаб, ямаб оладиган бўлдим, онамнинг эски кўйлагидан бичиб тикиб олган тўртбурчак ямоғи бор мактаб фартугимни ҳар кийганимда уялганимдан ерга кириб кетгандай сезардим ўзимни. Ямоқни кўриб қолиб, мендан ҳазар қилишингдан кўрқардим, шу важдан ҳар гал зинапоядан юқорига югургилаб чиқиб кетаётганимда китоб солинган жилдимни чап ёнимга қисиб олардим, шунда ҳам яна кўзи тушиб қолмасайди, деб титраб-қалтирардим. Аслида буларнинг-ҳаммаси кулгили эдику-я, нега десанг, ахир сен менга бирор марта ҳам қиё боқмасдинг-да!

Шунда ҳам кун бўйи қиладиган ишим, кўзим тўрт бўлиб сени кутиш,

йўлингни пойлаш эди. Эшигимизнинг мис гардишли кичкина туйнукчасидан эшигинг кўриниб турарди. Бу туйнукча, – йўқ, азизим, мендан кулма, шу туйнукча олдида ўтказган соатларимдан ҳозир ҳам уялмайман! – шу туйнукча менинг ойнаи жаҳоним эди; онам сиримдан воқиф бўлиб қолмасайди, дея китобимни қўлтиқлаб, юрак ҳовучлаб, окшомларни шу совуқ йўлакчада пойлоқ-чилик қилиб ўтказардим. Сен яқинлашган сари титраб, ихтиёрим ўзимдан кетарди. Шунда ҳам сендан кўзимни узмай қадам-бақадам орқангдан пойлаб юрардим. Лекин бу пойлоқчиликларим зим-зиё кечаларда сабру тоқат билан кунларингни санаб, йўлларингда юрак уришидай сенга ҳамроҳлик қилувчи чўнтак соатинг пружинасининг чирпиниши сингари арзимас нарсаси эди, сен бўлсанг соатинг миллион-миллион марта тик-тик урганда бир мартагина кўз қирингни ташлаб қўясан, холос. Ҳаммакиликларингни, тақиб юрган ҳамма галстукларингни, ҳамма костюмларингни ипидан игнасиғача билардим, ёру дўстларингни ҳам билардим, бир оз фурсат ўтгач, уларни бир-бирларидан ажратадиган бўлиб қолдим, улар орасида менга маъқуллари ҳам бор эди, жиним ёқтирмайдиганлари ҳам; ўн уч ёшимдан ўн олти ёшимгача жони таним сен бўлдинг. Э-ҳа, озмунча тентаклик қилдимми? Қўлинг теккан эшик дасталарини ўпардим, уйингга кираверишда ташлаб кетган сигара қолдиқларини муборак нарсасидек ердан кўтариб олардим, ахир, унга лабларинг теккан эмасми? Қечқурунлари қайси ойнада чироқ ёқиғлик эканини билиш ва кўзим кўрмаган суратингни яқинроқ ҳис қилиш учун бирон баҳона билан кўчага югуриб чиқишларимнинг эса сон-саногини ҳам йўқотдим. Узоқ сафарга кетган чоғларингда – Иоганн сарик жомадонингни кўтариб тушиб келаётганини кўрганимда ҳар гал юрагим орқамга тортиб кетарди, бир неча ҳафта ҳаётим сўнгандай бўларди. Қовоқ-тумшуғим осилиб, зардам қайнаб, ўзимни қўярга жой тополмас, онам маъюслигимни, йиғлаган кўзларимни кўриб қолмасайди, деб жон ҳовучлаб юрардим.

Биламан, бу ҳикояларим ҳаммаси сен учун норасида боланинг кулгили қилиғидай гап. Булардан мен уялиб хижолат тортсам бўларди, лекин мен уялмайман, чунки сенга бўлган муҳаббатим ҳеч қачон ўшанорасидалик шавқ-завқларим сингари жўшқин ва мусаффо бўлган эмас. Ҳатто афти ангоримни аниқ кўрмаган бўлсанг ҳам ўша кезларда бутун ҳаётимни сенга бағишлаганимни соатлаб, кунлаб ҳикоя қилишдан ҳам

қайтмасдим, афти ангоримни аниқ кўрмаган бўлсанг ҳам, дейи шимнинг боиси шуки, зинапояда тўқнаш келиб қолган чоғларимизда, оловдай ёндирувчи кўз қарашларингдан кўрқиб, бошимни қуйи солиб, худди ўзини ўтдан сақлаб, сувга ташлаган одамдай ёнингдан лип этиб ўтибкетардим. Аллақачонлар унутиб юборган ана ўша йилларингни сенга соатлаб, ҳатто ойлаб жон деб ҳикоя қилиш, ҳаётинг саҳифаларини кўз олдингда бирма-бир варақлаб кўрсатиш қўлимдан келади, лекин меъдангга тегиб, сенга азоб беришдан кўрқаман, азизим. Болалик чоғимдаги энг қувончли яна бир воқеани сенга ҳикоя қилмоқчиман, лекин ўтинаман, зинҳор мендан кулма, нега деганда, ҳар қанча арзимаган воқеа бўлганда ҳам мендек норасида учун бу улуғ бахт эди. Якшанба кунларидан бири бўлса керак, қаергадир кетган эдинг, хизматкоринг катта бир гиламни ҳовлида қоқиб тозалаб, очиқ-эшигингдан квартирангга олиб кирмоқчи бўлиб турган экан. Қарасам, кекса хизматкоринг жуда қийналиб кетди, шунда юрак ютиб тўппатўғри ёнига бориб: «Қарашиб юборайми?» – деб сўровдим, хизматкоринг ҳайрон қолди, лекин шахдимни қайтармади, шу баҳона билан квартирангга кириб, истиқомат қилиб турган жойингни, ўтириб ишлайдиган ёзув столингни, столингда турган кўк вазадаги гулларингни, жавонларинг, суратларингни, китобларингни кўрдим. Бу жиҳоз, буюмларингни кўрганимда юрагим алланечук бўлиб, кўзларим-ўйнаб кетганини сенга баён этиш қўлимдан келса кошкийди! Ҳаётинг дафтарига бир кўз югуртириб чиқишга улгурдим, холос, чунки содик маҳраминг, Иоганн, турмушинг билан яқиндан танишишга, албатта, йўл қўймасди, бу турган гап, лекин шу бир кўз ташлашимдаёқ квартирангдаги бутун муҳитни қалбимга сингдириб олдим, тушимда ҳам, ўнгимда ҳам сен ҳақингда ширин ҳаёл суриб юришим учун шунинг ўзиёқ менга кифоя эди, ҳатто битмас-туганмас озиқ манбаи бўлиб қолди.

Шу воқеа кўз юмиб очгунча ўтган болалик чоғимдаги энг бахтли пайт бўлган эди. Азизим, ёнгинангда бир инсон боласининг ҳаёти қуйиб кулбўлганини ақалли билиб қўйгин, деган ният билан бу воқеани сенга баён қилгим келди. Сенга шу воқеани, эвоҳ, орадан сал ўтмай содир бўлган яна бир бошқа воқеани ҳам ҳикоя қилгим келганди. Ҳали айтдим-ку, сени деб ҳамма нарсадан кечиб юборгандим, онам ҳам кўзимга кўринмай қолганди. Ҳеч кимга, ҳеч нимага парво қилмай

қўйгандим. Ёши қайтган инсбурклик бир савдогар тез-тез келиб, бизникида узоқ ўтириб кетадиган бўлибди-ю, шунга ҳам эътибор бермабман, бундан ҳатто суюниб юрдим, чунки у киши баъзида ойимни театрга олиб кетарди, мен ёлғиз ўзим уйда қолиб, сен тўғрингда бемалол ҳаёл сулардим, сени пойлардим, бу мен учун бирдан-бир улғу бахт эди. Кунлардан бир куни ойим қандайдир тантанали оҳангда мени хонасига чақириб, сенга айтадиган жиддий бир гапим бор, деди. Рангим оппоқ оқариб, юрагим гуп-гуп уриб кетди, кўнглида бирон шубҳа туғилган, бирон нарса сезган бўлса-я, деб қўрқдим! Ақлимга дарров сен-келибсан, чунки мени дунё билан боғлаган сири асрорим сен эдинг-да! Бир вақт қарасам, ойим ўзи уялинқираб турибди, суйиб юзимдан бир-икки ўпди-да (қизиқ, ўпадиган одати йўқ эди), мени диванга, ёнига ўтқазди, тутила-тутила қизариб-бўзариб гап бош лади: хотини ўлиб тул қолган қариндошим менга уйланмоқчи, сени деб рози бўлдим, деди.- Юрагим баттар гупиллаб уриб кетди, онамнинг оғзидан бу сўзларни эшитганимда бошимга фақат бир фикр келди, сени ўйладим.

– Ишқилиб, ўзимиз шу ерда қоламизми? – деб зўрға тилим калимага келибди.

– Йўқ, Инсбрукка кўчиб кетамиз, Фердинанднинг у ерда чиройли уй-жойлари, боғи бор экан, – деди онам.

Шундан бошқа гаплари қулоғимга киргани йўқ. Кўз олдим қоронғилашиб кетди. Кейин билсам, ҳушимдан кетиб, йиқилибман. Онам нариги хонада кутиб ўтирган ўғай отамга шивирлаб, қўллариникириб, гурс этиб ўзини ерга ташласа бўладими, деб гапирганини эшитиб қолдим. Шундан кейинги кунларда нималар содир бўлганини, мендек ожиза, норасида боланинг ота-она ихтиёрига қарамай, қандай курашганимни сенга таъриф қилишдан ожизман. Ҳозир шуни ёзиб турганимда ҳам қўлларим қалт-қалт титраяпти. Сиримни ошкор қилишга юрак бормиди менда, бас, кўрсатган қаршиликларим ҳам шунча-ки беҳуда ўжарлик эди. Кейин ҳеч ким мен билан бу ҳақда гаплашмади ҳам, ўз билганларини қилаверишди. Мактабдалик вақтимда менга билдирмасдан кўчиш тараддудини кўриб бораверишди; ҳар куни уйга қайтиб келганимда қарасам, ё бир нарса сотилган, ёки олиб кетилган бўларди. Кўз олдимда биз турган квартира билан менинг

хаётим ҳам барбод бўла борди. Бир кун мактабдан келсам, одамлар ҳамма уй анжомларимизни жойлаб, олиб чиқиб кетишибди. Куп-қуруқ хувиллаб қолган хоналарда тахт қилиб қўйилган сандиқлар, онам билан менинг буклама икки каравотимиз турибди: биз яна бир кун тунаб, эрта билан Инсбрукка жўнаб кетишимиз лозим эди.

Шу куни сендан йироқда яшолмаслигимни аниқ тушундим. Нажоткорим ёлғиз ўзинг эдинг. Ўша кезларда нималарни ўйладимикин, дурустроқ муҳокама юритиш қўлимдан келдимикин, буни хануз-билолмайман. Онам қаёққадир кетганди шекилли, шартта ўрнимдан туриб, мактаб қўйлагимда сеникига кириб бордим. Ўз ихтиёрим билан борганим йўқ, қандайдир енгиб бўлмас бир куч мени эшигинг томон судрарди. Аъзойи баданимда қалтироқ туриб, шол одамдай оёқларимни аранг судраб босардим. Ниятим нималигини ўзим ҳам билмасдим, лекин оёқларингга бош қўйиб, ўзингга хизматкор, чўри қилиб бўлса ҳам мени ёнингда олиб қол, деб ёлворишга ҳам рози эдим! Ўн беш яшар қиз боланинг эси пастлигидан куларсан, деб қўрқаман; лекин, азизим, ўшанда совуқ дахлизингга қўрқиб-титраб турганларимни, қандайдир сеҳрли кучга бўйсуниб, титроқ қўлларимни гавдамдан узиб олгандай-кўтариб, бутун бир умрдай туюлган бир лаҳзалик дахшатли курашдан кейин қўнғироқ тугмасини босишга қўлимни қандай мажбур қилганларимни бир билсанг эди, мендан кулишга ўзинг ҳам уялардинг. Тўсатдан келиб урилган қаттиқ қўнғироқ товуши ва ундан кейинги сукунат ҳали ҳам қулоғимдан кетган эмас, шунда аъзойи баданимдаги, бутун қон қотиб қолгану, юрагим уришдан тўхтагандай бўлди, фақат қадам товушингга қулоқ солиб турганимни биламан, холос.

Аммо, сен ёнимга чиқмадинг. Ҳеч ким чиқмади. Уйда йўқ эдинг шекилли, Иоганн ҳам ул-бул харид қилгани кетган бўлиши мумкин. Оёғимни аранг судраб, вайрон, шип-шийдам квартирамизга қайтиб келдим, азбаройи ҳолдан кетганимдан бориб, қандайдир бир тугунга ўзимни таппа ташладим, қулоғимда ҳамон қўнғироқ товуши жаранглар эди. Тўрт қадам босибману, бир неча соат тизза бўйи қор кечиб юргандан ҳам беш баттар чарчабман. Лекин нима бўлса ҳам мени олиб кетмасларидан бурун сен билан кўришиб, гаплашиб олиш истаги тобора кучайиб аланга ола берди. Худо ҳақи, бошқа бирон нарса

хаёлимга ҳам келгани йўқ, дунёдан беҳабар эдим, бунинг сабаби шу эдики, сендан бошқа бирон кимсани ўйлаган ҳам эмасдим; фақат сени кўриш, яна бир марта кўриш, ўзимни ёнингда ҳис этиш орзусида эдим. Жонгинам, ўша кеча, узундан-узоқ мудҳиш тун бўйи сени кутиб ётдим. Онам ўрнига ётиб, кўзи уйқуга кетиши билан секин даҳлизга чиқиб, пойқадамингга қулоқ солиб туравердим. Тун бўйи, январнинг совук кечасида мижжа қоқ- май сени кутиб чиқдим. Ҳолдан кетиб, аъзойи-баданимда оғриқ турди, ўтирай десам, ўриндик ҳам йўқ, ҳолдан кетганимдан кейин, эшик тагидан совук уриб турганига қарамай, муздек ерга қўйлақчан узала тушдим. Одејалга ўраниб олсам ҳам бўларди, лекин иссиқ элтиб кўзим уйқуга кетиб қолса, қадам товушларингни эшитмай қоламан, деб кўркдим. Совук жонимдан ўтиб, букланган оёқла римнинг томири тортишиб, азоб едим, қўлларим дир-дир титраб чиқди, бир оз исиниб олиш учун дам-бадам ўрнимдан турардим, қоронғи йўлагимиз совук зиндондай жой эди. Шунга қарамай, сени ўз-тақдиримни кутгандай кутиб туравердим.

Ахири, – кечаси соат икки ё учларда бўлса керак, – кўча эшигининг очилиб-ёпилгани, кейин зинапояда қадам товушлари қулоғимга чалинди. Совуқни ҳам сезмай қолибман, таним олов бўлиб ёниб туришига қарамай, эшикни оҳиста очиб, истиқболингга отилмоққа, оёғингга бош қўймоққа шайланиб турдим. Ўшанда нима қилаётганимни ўзим ҳам билмасдим. Қадам товуши яқинлашиб, шамчироқ кўринди. Титроқ қўлларим билан эшик дастасини ушлаганча сенмикинсан ёки бошқа бирон кишимикин, дея иккиланиб турдим.

Ҳа, азизим, ўзинг эдинг, лекин ёлғиз эмасдинг. Аста кулганинг, ипак қўйлақнинг шитирлаши ва шивирлаган овозингни эшитдим, қандайдир бир хоним билан қайтиб келган эдинг уйингга...

Шу кеча қай аҳволга тушганимни ўзим ҳам билмайман. Эрта билан, соат саккизда мени Инсбрукка олиб кетдилар, ортиқ қаршилиқ кўрсатишга мажолим қолмаганди.

Болагинам кеча кечқурун жон берди, агар тирик юриш менга яна насиб этса, яна ғариблигимча қолавераман. Эртага қора кийинган кимсалар келиб болагинамни, жигарбағрим, нуридийдамни тобутга-солиб олиб кетадилар. Ким билсин, дўстларим ҳам келишар, гулчамбар

ҳам олиб келишар, лекин тобут ёнига қўйилган гулдан менга не наф? Менга тасалли беришади, овутиш учун униси-буниси гапириб кўради, лекин бундан менга нима фойда? Бари бир, биладан, яна ёлғиз ўзим қоладан. Одамлар орасида ёлғиз қолишдан ҳам даҳшатлироқ нарса - бормикин дунёда? Буни мен ўн олти ёшимдан ўн саккиз ёшимгача Инсбрукда ўтказган ўша узоқ икки йил мобайнида билдим, ўшанда мен оиламда ҳўрланган асира сингари кун кечиргандим. Мулойим табиатли, камгап ўғай отам менга яхши кўз билан қарарди; онам шўрлик бирон гуноҳ қилиб қўйгану, шуни ювишга ҳаракат қилгандай ҳамма-истакларимни бажо келтирар, ёш йигитлар кўнглимни олиш пайида бўлишарди, лекин мен қандайдир қайсар, ўжарлик билан ҳаммани ўзимдан бездиришга ҳаракат қилардим. Сендан йироқда менга бахтнинг ҳам, кўнгилхушликнинг ҳам кераги йўқ эди. Атайлаб ўзимни-ўзим қийнаб, ёлғизлик ўтида ёниб юравердим. Янги уст-бош олиб беришса,- киймасдим, концерт, театрларга боришга унамасдим, шаҳар атрофидаги сайргоҳларга борувчиларга аралашмасдим. Остона ҳатлаб кўчага чиқмадим, десам бўлади, айтсам ишонмайсан, азизим, икки йил бадалида шу кичкинагина шаҳарчада билган кўчаларим ўнтадан ҳам ошгани йўқ. Ғам-ғуссадан бошим чиқмади, лекин ғамдан халос бўлишга ҳам раъйим йўқ эди, айрилиқ ўтида ўртаниб, дардалам шарбатининг ҳар бир томчисидан маст бўлиб юравердим. Шуниси ҳам борки, эҳтиросимдан халос қилишларини истамасдим, ёлғиз сен билан ҳаёт-нашъасини сургим келарди. Кун бўйи қўлим ишга бормай, сени ўйлаб ўтирардим, сен тўғрингдаги ҳар бир майда-чуйда хотиралар, сени учратган кунларим, кўзим тўрт бўлиб кутганларимни қайта-қайта хаёлимдан кечирар, мана шу майда-чуйда ҳодисаларнинг ҳаммасини саҳнада кўргандай кўз олдимга келтириб, шу билан ўзимни овутардим. Ўтмиш онларини такрор-такрор эслаганимдан, бутун болалик чоғларим хотирамга шундай аниқ-равшан жо бўлиб кетдики, ўша узоқ йиллардаги ҳамма саргузаштларимни, худди кечагина қонимни тўлқин латиб, ҳаяжонга солгандай яққол ва эҳтирос билан ҳис қиладан.

Ўша кезларда фикр-зикрим сенда эди, азизим. Сен ёзган ҳамма китобларни сотиб олгандим, номингни газетада тилга олсалар, ўша кунни мен учун байрам бўларди. Ишонасанми, китобларингни тез-тез ва қайта-қайта ўқиганимдан улар менга ёд бўлиб қолган. Агар кечаси мени уйқудан уйғотиб, тўғри келган бир бетини ўқишса, уни ҳозир, орадан ўн

уч йил ўтгач ҳам ҳеч адашмай, бемалол давом эттиравераман; ҳар бир калима сўзинг мен учун муқаддас оят бўлиб қолган. Олам ҳам, назаримда, сен туфайли мавжуд; Вена газеталарида концертлар, премьералар ҳақида босилган эълонларни ҳам қайси бири сенга манзурлигини билиш ниятида ўқирдим-да, қош қорайганда узоқдан сени кузатиб борардим: залга кирганинг, бориб жойингга ўтирганингни ҳам кўриб турардим. Шуларни минг марталаб кўз олдимга келтирардим, чунки сени концертда фақат бир марта кўргандим-да.

Бироқ буларнинг, бир ғариб-норасиданинг изтироб чекиб, ўзини ўзи даҳшатли қийноққа солганларини узундан-узоқ ҳикоя қилишнинг нима ҳожати бор, ҳеч қачон ҳеч нимадан шубҳа қилмаган, ҳеч нарсани пайқамаган одамга буни ҳикоя қилишнинг ўзи лозимми? Айтгандек, ўша кезларда чиндан ҳам мен норасида эдимми? Ёшим ўн етти, ўн саккизга тўлган, кўча-кўйларда йигитлар қайрилиб қараб қолишарди, менинг бундан баттар жаҳлим чиқарди. Сендан бўлак бирон кимсани севиш ёки шунчаки кўнгили ёзишни хаёлимга ҳам келтирмасдим, бундай бўлиши асло мумкин ҳам эмасди, бу тўғрида ўйлашнинг ўзини хиёнат деб билардим. Сенга бўлган эҳтиросим аввалгидай эди, лекин норасидалик даври тугаб, ҳис-туйғуларим уйғониши билан бумуҳаббатим янада оташин, яна ҳам нозик тус олиб, балоғатга етди. Беихтиёр қалб амрига бўйсуниб, эшигинг олдида кўнғироқ тугмасига бармоғини босган қиз боланинг фаҳми етмаган нарсаси, яъни ўзни тухфа қилиш, қучоғингга кириш бирдан-бир фикру зикрим бўлиб қолди.

Таниш-билишларимиз мени юраксиз, одамови дейишарди, нега деганда, тишимни-тишимга кўйиб юрардим, ичимдагини сиртимга чиқармасдим. Лекин юрагимда секин-аста қатъият, жасорат етилаборди. Венага, ёнингга қайтиб боришни туну кун ўйлайдиган бўлиб қолдим. Феъли атворим бошқаларга гарчи тутуриқсиз кўринган эса-да, айтганимни қилдим. Ўгай отам бадавлат одам эди, мени ўз қизидай кўрарди, лекин тирикчилигимни ўзим ўтказаман, деб қаттиқ оёғимни тираб туриб, ахири, Венага бориб, бир қариндошимизнинг кийим-магазинига ишга кирдим.

Туман тушган куз кунларидан бирида, – ҳа, шундай кун ҳам бор экан-а! – Венага етиб келганимда дастлаб қаёққа йўл олганимни сенга

айтишнинг кераги бормикин? Жомадонларимни вокзалда қолдирдим-да, югуриб бориб трамвайга чикдим, – трамвайи курмагур ҳам худди судралиб бораётгандай, ҳар тўхтаганида юрагим бир орзиқиб тушарди, – трамвайдан тушдим, тўғри эски уйимизга қараб югуриб кетдим. Деразаларингдан чироқ шуъласи тушиб турарди, суюнганимдан кўзларимга ёш қалқ-ди. Мени жуда совуқ кутиб олган, шовкин-суронлари қулоғимни қар қилаётган шаҳарга, назаримда, энди жон киргандай сезилди, сенинг яқинлигингни, сўнмас орзу-хаёлимнинг ушалишини ҳис қилгандай бўлдим. Узоқларда, тоғ-тошлар, дарёларнинг нарёғида сенга қанчалик ёт бўлсам, ҳозир, деразангдан нур таратиб турган юпқа ойнак ҳам сенга интизор кўзларимни шунчалик тўсиб турганига фаҳмим етмас эди-да. Юқорига, ундаги нурга, кадрдон уйингга қараганимча қотиб тураверибман, уйинг назаримда бутун бир олам эди. Шу дақиқаларни роса икки йил орзу қилгандим, ахири орзум-ушалди. Чироғинг ўчмагунча шу илиқ, ғира-шира оқшомда деразангдан кўз узмай тураверибман. Кейин ўзимга макон излаб кетдим.

Шу алпозда ҳар куни кечкурун деразанг тагига келиб, интизор бўлиб турардим. Магазинда иш оғир эди, соат олтигача мадорим қурирди, лекин иш билан овуниб ғам-аламларим бир қадар енгиллашарди. Шу кунларимга ҳам шукур айтардим. Магазин эшик ва деразаларининг темир қоп қалари тарақлаб ёпилди дегунча уйингга қараб чопардим. –

Бирдан-бир истагим сени кўриш, сен билан дийдор кўришиш, ақалли бир марта узоқдан юзингга кўз ташлаб олиш эди! Чамаси, бир ҳафталардан кейин тўсатдан сени учратиб қолдим. Икки кўзим деразаларингда эди. Кўчани кесиб ўтиб келавердинг. Шу лаҳза яна ўша ўн уч яшар қиз болалигим тутиб қолди – юз-кўзларимга қон қуйилганини ўзим сезибтурибману, менга бир қиё боқармикин, деган умидим ҳар қанча зўр эса-да, беихтиёр бошимни қуйи солиб, ўқдай ёнингдан ўтиб кетдим. Юраксизлик қилиб қочганимдан эса кейин ўзим ҳам уялдим —

чунки мактаб боласи эмасдим, кўнглим нима тусабини яхши билардим: сен билан учрашишга илҳақ бўлиб, шунча йил қуйдиргани ҳам етар, энди мени тан олсин, кўнгил қўйсин, деб орзиқиб юргандим.

Мен ғариб ҳар куни оқшом пайтлари қор-бўронларга ва Венанинг қаттиқ, изғирин шамолларига қарамай, зор-интизор уйинг атрофида парвона бўлиб юравердим, сен эса сезмасдинг. Баъзан бир неча соатлаб

кутганларим бекор кетарди, баъзан бир маҳалда уйингдан чиқардингу, лекин ёнингда ёру дўстларинг бўларди, икки сафар сени хотинлар билан кўрдим; ана ўшанда норасидалик вақтим ўтиб кетганини, сен билан бемалол қўл ушлашиб кетаётган бирор бегона хотинни кўрган заҳотим-юрагимга нашта санчилиб, тарс ёрилгандай бўлаётганини, қандайдир бир туйғу мени ўз домига тортаётганини илк бор ҳис этдим. Бу мен учун кутилмаган бир ҳодиса эмасди; сеникига хотинлар келиб туришини ёшлигимда ҳам билардим, энди эса бу нарса дилимга қаттиқ тегадиган, бирон хотинни яқин тутиб ошкора юрганингни кўрсам, ич-ичимдан куйиб, ғайирлик қиладиган бўлиб қолгандим. Бир куни гўдак боладай ўжарлигим тутиб, – аслида ҳам шундай эдим, ҳозир ҳам шундай бўлсам керак, – манманликка берилиб уйинг ёнига бормадим; қилгуликни қилиб қўйдиму, лекин шу оқшом ўзимни қўярга жой тополмадим! Эртаси куни яна ювош боладай бошимни ҳам қилиб, мен учун мажҳул ҳаётинг истиқболида бир умр кутганим сингаридеразаларинг тагига бориб турдим.

Ниҳоят, кунлардан бир кун менга кўзинг тушди. Сени узоқдан кўрдиму, сендан ўзимни опқочмаслик учун ихтиёримни қўлга олдим. Бахтимга, кўчада бир аравадан юк туширишаётган экан, аравани ёнлаб шундайгина ёнимдан ўтиб кетдинг. Менга паришон бир назар ташладингу, кўзларимни сенга тикиб турганимни сезишинг биланок ўзим билган қараш қилдинг, шу қарашинг эсимга тушган пайтларда юрагим «шув» этиб кетарди! Бу – хотинларни кўрганда юзингда пайдо бўладиган нозик, фусункор, ҳам таслим қилувчи қатъий, амирона табас-суминг эди, бир вақтлар мен норасида қиз болани ошиқи шайдо қилган ҳам шу эди. Бу қарашинг бир-икки дақиқа мени маҳлиё қилди, – кўзимни сендан олиб қочишга ихтиёрим қолмади, буни истамас эдим ҳам, – шу билан ёнимдан ўтиб кетдинг. Юрагим гупиллаб беихтиёр қадамимни секинлатиб, орқамга қайрилувдим ҳамки, орқамдан қараб турган экансан. Қошларингни уйиб, қизиқиб қараб туришингдан танимаганингни дарров пайқадим.

Ўшанда ҳам танимадинг, кейин ҳам, бир умр танимадинг-а! Азизим, ўша дақиқадаги дил шикасталигимни сенга қандай таъриф қилсамикин? Ахир пешанамга ёзилганини – бир умр мени танимаслигинг азобини ўшанда биринчи марта татиб кўришим эди!

Ўшанда аҳволим не кечганини сенга қандай таърифлаб берсамикин! Биласанми, Инсбуркда кечирган икки йил ичида, бутун фик ру зикрим сен билан Венада учрашиш орзусида юрган кезларимда, гоҳида кўнглимни ширин хаёллар чулғар, баъзан эса кўз олдимни қоронғилик босарди. Хаёлимдан нималарни кечирмадим; мушкул дақиқаларда кўкрагимдан итариб, ҳазар қилиб тескари қараб кетади, деб ўйлардим, нега деганда, ўзим ҳам бир дарди бедаво эдим-да. Мени хуш кўрмай, совуқ қарашларинг, илтифотсизлигинг азоб-уқубатларига хаёлимда бардош бериб келдим, лекин қаттиқ умидсизликка тушган кезларимда,- ўзимни севгингга номуносиб билиб, айниқса, дилим шикаста пайтларда ҳам дунёда борлигимдан аслида ўзи ҳабари йўқ-ку, деган мудҳиш фикрни хаёлимга ҳам келтирмасдим. Қизлар ва хотинларнинг чиройли эркаклар учун қанчалик беқарор нарса эканлигига энди ақлим етди – буни менга сен ўргатдинг! Аёлнинг хусни, кўпинча гоҳ эҳтирос, гоҳ-гўдак инжиқлигини, гоҳ руҳий тушкунликни акс эттириб турадиган бир ойна, холос, шундай экан, ойнада акс этган нарсанинг хотирадан кўтарилиши осон бўлгани сингари, у ҳақдаги тасаввур ҳам тезда ёддан кўтарилиб кетади; шу важдан, агар йиллар хотин кишининг юз-кўзидаги нур билан соялар мавжини ўзгартириб юборса, кийим-кечак унга янги-тус берса, эркакнинг чиндан ҳам ўша аёлни таниши қийин гап. Дарҳақиқат, тақдирга тан берган одамги на доно ҳисобланади. Мен эса жуда ёш эдим, бас, сенинг фаромушхотирлигинг ақлимга сиғмасди. Яна кечаю кундуз хаёлим сенда бўлганидан, у ҳам мени тез-тез ўйлаб, кутиб юргандир, деган фикр билан ўзимни овутиб юардим; сенинг олдингда қадрим уч пуллигини, ҳатто бир лаҳза эсингга тушмаганимни, ҳеч қачон ташвишланмаганингни билганимда, кунларим ўзимга татирмиди, азизим! Қарашинг мени ғафлатдан уйғотди-ю, ўзимни танидим, бу ҳол мен учун биринчи беомон зарба, тақдиримдан дарак берган илк сезги бўлди, кўз қарашингни шу маънода тушундимки, сенга мени эслатувчи, иккимизнинг ҳаётимизни бир-бирига боғлаган ақалли қилчалик ҳам хотира иплари йўқ экан.

Ўшанда сен мени танимадинг. Орадан икки кун ўтгач, яна учрашганимизда таниш одамга қарагандай қараб қўйганингда ҳам мени ўша ошиқ қиз деб билганинг йўқ, икки кун муқаддам шу жойда-учрашган ўн саккиз яшар кўҳликкина қиз деб билдинг, холос. Ажабланиб, очик юз билан боқиб қўйдинг. Лабларингга енгилгина

табассум ўйнаб турарди. Яна ёнимдан ўтиб кетдинг. Яна илгаригидай одимингни секинлатдинг, суюнганимдан ичимда титроқ турди. Бошим осмонга етди, илоҳо менга гап қотсин, деб тилак тилаб турдим. Илк бор мени одам ўрнида кўриб, тан олганингни тушуниб мен ҳам қадамимни секинлатдим, қочмасликка қарор қилдим. Орқамдан келаётганингни ўгирилиб қарамасам ҳам билиб, ҳали-замон севимли овозинг қулоғимга етишини, биринчи дафъа менга сўз қотишингни сезиб турардим. Кутиб эсанкираб қолибман, юрагимнинг қаттиқ уришидан ўзим ҳам сал бўлмаса тўхтаб қолардим, худди шу пайтда сен ёнимга етиб келдинг. Эски кадрдонлардай бемалол, кулиб туриб гап бошладинг, оҳ, ҳеч нимадан, қандай ҳаёт кечирганимдан ҳам сира хабаринг йўқ экан! Мен ҳам ўзимни тутиб олиб, довдирамасдан гапларингга жавоб бердим. Муйилишга етувдик: «Бирга овқатлансак, нима дейсиз», деб сўрадинг, - мен: «Майлингиз», деб жавоб бердим. Сўзингни қайтаришга юрак қайда эди дейсан?

Иккимиз кичикроқ бир ресторанда овқатландик, қаердалиги эсингда қолганми? Йўқ, бу оқшомни бошқа шу хил кўпгина оқшомлардан фарқ қилолмасанг керак, ахир мен сен учун юзта жазманингдан биттаси, иттифоқо оёғинг остидан чиқиб қолган бир саргузашт ва ниҳоят, занжирдаги бир ҳалқа эдим-да! Нима ҳам мени сенга эслатарди? Мик этмай сўзларингга қулоқ солиб ўтиришнинг ўзи мен учун катта бахт эди. Бу азиз, бебаҳо дақиқалар беҳуда кетмасин, бебаҳра қолмай, деб сенга савол беришдан ҳам, ортиқча гап айтишдан ҳам қўрқардим. Сертакаллуф эдинг, лекин ортиқча хушомадгўйлик ва бачканалик қилмасдан, эркин ва дўстона оҳангда гап бошладингки, агар аллақачон фикру хаёлим, бутун вужудим билан сеники бўлмаган тақдирда ҳам мана шу эркин ва дўстона муносабатларинг нинг ўзи мени мафтун этган бўларди. Ахир беш йилдан буён ардоқлаб келаётган орзуларимни ерга урмай, умидимни рўёбга чиқарганингни қаёқдан ҳам билардинг!

Овқатланиб бўлганимизда вақт алламаҳал бўлиб қолганди. Ресторандан чиқаётиб: «Агар зарур ишингиз бўлмаса, яна бир оз айлансак», дединг. Оҳ, сўзингни қайтаришга тилим борармиди, жонгинам! Ҳали вақтим бор дедим. Шунда бир дақиқа тараддудланиб қолдинг-да: «Бўлмаса меникига кириб, у ёқ бу ёқдан гаплашиб ўтирсак нима дейсиз», деган эдинг. «Жоним билан», дедим ҳаяжонимни-

босолмай, дарров розилик бера қолганимни кўриб хижолат тортдингми ё суюниб кетдингми, ишқилиб, ажабланганинг юзингдан сезилиб турарди. Нега ўшанда ҳайрон қолганингни энди яхши биламан: одатда, хотин кишининг кўнгли тусаб турганда ҳам ўзини ёр қўйнига ташлаш ниятини сир сақлайди, ё бир чўчиб тушади, ёки ғазаби келгандай кўрсатади ўзини; қайта-қайта илтижо қилиб, ёлвориб, ёлғондакам ваъдалардан кейингина кўнади. Ишқ-муҳаббатни ўзига касб қилиб олган фоҳишаларгина ёки ҳеч нима кўрмаган тажрибасиз норасидаларгина бундай таклифларга дарров «Хўп», деб кўна қолади.-

Буни ўзим ҳам биламан. Ҳолбуки, менинг жавобим сўз билан ифодаланган мустаҳкам ирода, қон йиғлаб ўтказган мингларча кунларимнинг сиртга отилиб чиққан алангаси эди. Ҳар ҳолда, сен ҳайрон бўлиб, менга қизиқиб қолдинг. Кўз қирингни ташлаб ажабланганингни сездим. Фаҳм-фаросатли, инсон боласининг бутун хислатларидан хабардор йигит бўлганингдан, бу дилбар, маъсума қизнинг қандайдир бир сири асрори, ғайритабиий бир фазилати борлигини бир зумда билиб олдинг. Сенда қандайдир мароқланиш ҳисси туғилиб қолди, эҳтиёткорлик ва синамолик билан берган саволларингдан билсам, шу сирнинг тагига етмоқчисан. Лекин мен тўғри жавоб беришдан қочдим: сиримни ошкор қилгандан кўра, кўзингга аҳмоқ, овсар қиздай кўринишни афзал билдим.

Уйингга чиқдик. Севгилим, зинапоядан кўтарилаётганимда, даҳлизингга қадам қўйганимда юрагим ўйнаб кетди, маст бўлиб, хушимдан кетишимга сал қолди. Бу бир жиҳатдан азобу, иккинчи-томондан мисли йўқ бахт эди, бу сўзларим қизиқ туюлади сенга десам, мени кечир, азизим. Ҳозир ҳам шуни эслаганимда кўзларимдан ёш оқиб кетади, ҳолбуки кўз ёшларим қуриб қолган-ку. Ахир ўзинг бир ўйлаб кўр, ундаги бор нарсалар мен учун жондан азиз эди, ҳаммаси ёшлигим, хижроним рамзи эди; минг марталаб йўлингга интизор бўлиб турган даҳлиз ҳам, қадам товушларингга қулоқ со либ турганимда дастлаб сенга кўзим тушган зинапоялар ҳам, бутун вужудим билан сенга талпинганпайтларимда мўралайдиган туйнукча ҳам, эшигинг олдидаги пойандозинг ҳам (бир гал шу пойандозингга чўккалаб туйнукчадан қарагандим), эшик қулфининг шик этиб очилишлари ҳам (шу товушни-эшитганимда ҳар гал бир сапчиб тушардим), бутун ёшлигим, бутун шавқи завқим мана шу тор маконга занжирбанд эди; бутун ҳаётим мана

шу маконга жо бўлганди, энди эса бутун салобати билан босиб қолди, ахир, ҳамма орзу-ҳавасларим ушалди, мен ёримнинг ёнгинасида – сен билан бирга эдим! Сенинг уйингда, уйимизда эдим! Ўзинг бир ўйлаб-кўр, – бу бачканалик бўлиб туюлар, лекин бошқача ифодалашга иложим йўқ, – то остонангга боргунча бўлган дақиқа мен учун ҳақиқат, яъни, кундалик ҳаёт эди, ундан кейин эса гўдак бола ҳаёлидаги ажойиб олам – Аловиддиннинг салтанати бошланарди, ҳозир мен қадам босиб кираётган шу эшикка минг марталаб термилиб қараганман, шу ажойиб-дақиқалар ҳаётимда энг ноёб онлар бўлганини ҳис этяпсан, азизгинам, ҳис этасану, аммо ҳеч қачон тушунолмайсан!

Тун бўйи сеникида қолдим. Шу пайтгача бирон эркак зотининг менга қўли тегмагани ва баданимга кўзи тушмаганидан беҳабар эдинг. Севгилим, қаёқ-дан ҳам билардинг буни, мен сенга қаршилиқ ҳам-кўрсатмадим, шарм-ҳаёни ҳам йиғиштириб қўйдим, муҳаббатим сиридан воқиф бўлмасайди, деб тилак тилаб туравердим, агар муҳаббатим ошкор бўлиб қолса, сен чўчиб кетардинг, бу турган гап,-нега деганда, сен енгил-елпи, бир зумлик роҳатни ёқтирасан, холос, бирон кимсанинг қисматига шерик бўлишдан кўрқасан. Сен ўзингни исроф қиласан, ўзингни бутун оламга қурбон қиласану, лекин ажал талаб эмассан. Жонгинам, агар энди мен сенга, кўз очиб кўрганим сен эдинг десам,зинҳор гапимни нотўғри тушунма! Бўлиб ўтган ватақдиримни белгилаган бу воқеа учун сени гуноҳкор қилаётганим йўқ-ку, мени йўлдан оздирганинг ҳам йўқ, алдаганинг ҳам, авраганинг ҳам йўқ, – мен ўз оёғим билан келиб, қучоғингга отилдим, тақдиримга-пешвоз чиқдим. Зинҳор-зинҳор сени гуноҳкор билмайман, ҳамиша сендан миннатдор бўлдим, чунки умримда ўзимни бунчалик бахтиёр сезмагандим, шу кеча бошим осмонга етди!

Тун қоронғисида кўзимни очиб, ёнимда ётганингни сезганимда, нега осмонда юлдузчалар чарақламайди, дея ажаблангандим. Йўқ, азизим, ҳеч қачон пушаймон бўлганим йўқ, шу бир соат ҳамдамлик ҳамма дард-аламларимни ювиб кетди. Ҳали ҳам эсимда бор, уйқуда нафас олишингни эшитиб, сенга етишганимдан қоронғида тўйиб-тўйиб йиғлаб олгандим.

Эрталаб шошилиб чиқиб кетдим. Магазинга вақтида етиб боришим

керак эди, бундан ташқари, хизматкорингга кўринишни ўзимга эп билмадим. Кийиниб, ёнингга келганимда мени кучоқлаб, анчагача юз-кўзларимга қараб турдинг; шу лаҳза ғира-шира хотиралар хаёлингга жонландими ёки яшнаб турган вужудимдан бахт нури сочилиб кў--зингни қамаштирдими, кейин лабимдан ўпдинг. Секин сирғалиб эшикка юзландим.

– Гуллар олиб кетишни хоҳлайсанми? – дединг.

– Ҳа, – деб жавоб бердим. Ёзув столидаги кўк биллур вазадан тўрт дона оқ атиргул олиб (норасидалик вақтимда квартирангга мўралаб қараганимда бу вазани кўргандим), кўлимга тутқаздинг, бу гулларни-уйимда бир неча кунгача авайлаб сақладим.

Биз ваъдалашиб, яна учрашадиган бўлдик. Айтилган вақтда келдим. Яна бошим осмонга етди. Яна бир кечангни – учинчи кечангни ҳам менга ҳадя қилдинг. Шундан кейин: «Мен жўнаб кетишим керак», дединг; бундай саёхатларингни ёшлигимдан хуш кўрмай келардим. «Қайтиб келишим билан дарҳол хабар етказаман», деб ваъда бердинг. Сенга талаб қилиб олинадиган хат манзилини бердим, номимни айтгим келмади. Сиримни ошкор қилмадим. Хайрлашаётиб кўлимга яна гул тутдинг!

Икки ойгача кунда хабар олиб турдим... йўқ, йўқ, бу гапларнинг нима кераги бор, интизорлик ва фироқ ўтини тасвирлашдан нима фойда? Сени айбламайман, қандай бўлсанг, шундайлигингча яхши кўраман, жўшқинлигинг ҳам, унутувчанлигинг ҳам, ошиқлигинг ҳам, бевафолигинг ҳам менга ёқади, ҳамиша қандай бўлган бўлсанг, шундайлигингча яхши кўраман. Борган жо йингдан аллақачон қайтиб келдинг ҳам, буни ойналарингдаги чироқ шуъласидан билдим, лекин менга хат ёзмадинг. Мана, ҳозир, сўнгги дақиқада кўлимда сенинг бир сатр мактубинг ҳам йўқ, бутун умримни сенга қурбон қилибману, сендан бир энлик ҳам хат олмабман-а! Тўрт кўзлаб кутдим, сабр-қаноат билан кутдим. Аммо лекин сен мени йўқламадинг, бир энлик хат ҳам ёзмадинг... бир сатр ҳам...

Болагинам кеча жон берди, бу сенинг ҳам фарзандинг эди. Ҳа, сенинг ҳам. Ўша тунларнинг бирида бунёд бўлган эди у; буни сенга қасам

ичиб айтаман, ўлим тўшагида ётганнинг ёлғонга тили бормаслигини ўзинг ҳам биларсан. Қасамёд қиламанки, бу иккимизнинг фарзандимиз эди, чунки қучоғингга кирган соатимдан кўз ёргунимча менга бирон эркакнинг қўли теккани йўқ. Баданимга қўлинг теккан пайтдан бошлаб танам табаррук бўлиб қолгандай эди. Ахир мен қандай қилиб ҳаёт-йўлимда фақат бир лаҳзагина дуч келиб, умрим маъносига айланган сен азизимдан кеча олардим. Ҳа, болагинам иккимизнинг фарзандимиз эди, менинг чуқур муҳаббатимдан ва сенинг ўйламай сахийлик билан эркалатишларингдан дунёга келган фарзанд – яккаю ягона зурёдимиз эди. Эҳтимол, сен кўрқиб кетиб ёки ҳайрон бўлиб: «Нега шунча йил оғиз очмай, энди – бола дунёдан кўз юмганда, буни менга айтяпсан», деб савол ҳам берарсан. Ахир буни сенга қайси юрагим билан айтаман? – Айтганимда ҳам сўзимга асло ишонмасдинг, негаки, иттифоқо учрашиб уч кеча сен билан кўнгилхушлик қилган, нози истиғносиз ўзини қучоғингга отган бир нотаниш аёлнинг нолалари қучоғингга етармиди! Унинг сендек бевафога, мен вафодоринг эдим, бу сендан бўлган фарзанд, деганимда ва бу сўзларим ҳақиқатга ўхшаб кўринган тақдирда ҳам дилингда: «Бадавлатлигим учун бировлардан орттирган ҳаромзодасини менга тўнкамоқчи», деган фикрингдан қутулишинг маҳол эди. Менга шубҳа кўзи билан қарардинг, орамизга совуқлик тушарди, бир-биримизга инобатимиз қолмасди. Шу сабабли бунга кўнглим чопмади. Чунки сени билардим-да, лекин сен ўзингни менчалик ҳам билмасдинг, фақат беташвиш, енгил-елпи нарсаларгагина ҳушинг бор, муҳаббатни бир ўйинчоқ деб тушунишинг, шу туфайли бирданига ота деган номни олиш, бировнинг тақдирига жавобгар бўлиб қолиш сен учун жуда мушкул иш эди. Эркинликка ўрганиб қолганлигинг боисидан менга боғланиб қолишингни, агар сенга осилиб қолсам, беихтиёр, бутун нафратингни менга қаратишингни яхши билардим. Аммо сенга оғирлигим тушиб, кўзингга ёмон кўринишга ғурурим йўл қўймади, мен тўғримда ёмон ўйларга бормасин, деган ниятда ҳамма машаққатларни ўз устимга олишни афзал кўрдим: «Уни яхши кўрган-аёллар ичида энг севимлиси бўлай, мендан кўнгли қолмасин», дедим. Бироқ сен мен тўғримда ҳеч қачон ўйламадинг ҳам, қайтага унутиб юбординг.

Азизим, сени гуноҳкор деб билмайман, сенда гуноҳ йўқ, агар бу сатрларимга озгина бўлса ҳам гина-кудурат аралашиб қолган бўлса,

мени кечир, ахир ёнимда липиллаб турган шамлар тагида фарзандимизнинг мурдаси ётибди-ку, худога мушт кўтариб: «Қотилсан», деб ундан ёзғирдим, фикр-ўйларим чувалашиб кетган. Зорланишларимни кечир, мени афв эт! Биламан, сен юмшоқ кўнгил, меҳрибон одамсан, ҳар қандай ғарибга ёрдам қўлингни чўзасан, ким мадад сўраса, ҳатто нотаниш одамлардан ҳам ёрдамнингни аямайсан, сенинг саҳийлигинг ўзига хос бир оламки, унинг эшиги ҳар бир кимсага очиқ, ҳар бир кимса бу хазинангдан қўлига сиққунча дурру гавҳар олади; лутф хазинангнинг таги йўқ, бепоён, лекин мени кечирасан, у танбал, иззатталаб. Сенга мурожаат этганларида, илтимос қилганларидагина шунда ҳам ўз хоҳишинг билан эмас, балки уялганингдан, ночорлигингдан ёрдам қиласан. Очиқ айтишга мени мажбур қилган яна бир нарса шуки, сен бошига мусибат тушган одамдан кўра ўзингга ўхшаган эркатойни зиёда кўрасан. Ишқилиб, сенга ўхшаганларга – энг шафқатлисига ҳам одамзотни муҳтож қилмасин. Норасидалигимда бир кун туйнукчадан қараб тургандим, эшигингни тақиллатиб келган бир гадойга садақа бераётганинг га кўзим тушиб қолди. У оғиз очмасданоқ қўлига пул тутқаздинг, анчагина пул бердинг, лекин тезроқ даф бўл дегандай, бир нарсадан хавотирланиб, шошиб қўлига пул тутқаздинг; назаримда, унинг кўзига ҳам тикбоқишдан ҳайиқдинг шекилли. Гадойнинг дуосига ҳам қулоқ солмай, бир нимадан хижолат тортиб садақа берганинг ҳали-ҳали ёдимда. Шу ваздан сенга мурожаат қилганим йўқ. Чунки бола сеникилигига ишонмасанг ҳам менга тасалли бериб, қўлимга пул тутқазишингни ва қандай қилиб бўлса ҳам тезроқ қутулиб олишингни билардим. Турган гап: «Болани туғмаслик иложини қилсанг қандай бўларкин», деб ялиниб ҳам кўрардинг. Кўпроқ ана шундан кўрқ-дим, чунки ҳарна қилганимда ҳам шунга жазм қилсанг, сўзингни ерда қолдиришга журъат қилармидим, азизим! Ҳолбуки, бу дунёга келиб пешанамга битилгани шу ёлғиз болам-ку, ахир у сенинг пушти камарингдан бўлган, қуйиб қўйгандай ўзинг, лекин у беғамлик билан ўз кўнглини хушнуд этиб-юрган бир бахтиёр кимсанинг боласи эмас, балки менга абадий тухфа қилинган (менинг назаримда шундай эди), жисмимга жо бўлган, ҳаётим билан чамбарчас боғланган отасининг боласи. Ахир, сени танамга сингдириб олгандим, яйраб, етилиб бораётганингни бутунлай ҳис қилардим, сенга ризқ бериш, ташналигингни қондириб, ўпиб, қучиш менга насиб бўлганди, ҳар эркататганимда юрагим олов янглиғ ёнар, шу

важдан, жонгинам, болангни қорнимда кўтариб юрганимда ўзимни шу қадар бахтиёр ҳис этардимки, сендан буни яшириб юрганимнинг сабаби ҳам шу эди.

Севикли ёрим, хаёлимда орзу қилиб юрган ўша бахтиёр онлар узоққа чўзилмади, даҳшат ва азоб-уқубат дамлари етиб келиб, юрагим ларзага-келди, кишиларнинг разиллигини кўриб қалбим нафрат ва ғазабга тўлди, турмушим оғирлашди. Охирги ойларда эса ишга боришга ҳам оёғим тортмай қолди, чунки қариндошларим сезиб қолишса, уйимга хабар беришлари турган гап эди. Онамдан пул сўрашга юзим чидамай, бисотимдаги баъзи бир буюмларимни сотиб, кунимга яратдим. Туғишимга бир ҳафта қолганда кирчи жавондан сўнгги бир неча крон пулимни ўғирлаб кетди, шу сабаб есирлар туғруқхонасига бориб ётишдан бош қа иложим қолмади. Аччиқ муҳтожлик дастидан паноҳ излаб келувчи бечора камбағаллар, хору зорлар ғариб хонасида дунёга келди фарзандинг. Етимхона кўрқинчли эди. Ҳувиллаб турувчи бу гўшада ётган бечоралар етти ёт бегона, бир-биридан ҳазар қилар, лекин бошимизга тушган шу фалокат – дард баримизни мана шу хлороформ ва қон ҳиди бурқ- сиган, йиғи-сиғи, оҳу воҳлар тўла палатага олиб келиб тикқанди. Ғариб-мискинларнинг пешанасига ёзилган хўрлик, ор-номус нималигини у ерда фоҳишалар ва бетоб аёллар қатори татиб кўрдим, улар билан ёнма-ён ётганимдан хўрлигим келиб, қон йиғлаганларимни кўрсанг эди; ёш-ёш докторлар тиржайиб туриб устингдан кўрпангни олиб ташлар, ожиз қолган ҳимоясиз аёлларнинг баданига худди бирон илмдан хабари бор одамдай беҳаёлик билан қўл тегизиб кўришарди, бу сурбетлигу хизматкор хотинларнинг очкўзлигини кўриб жиғибийрон- бўлардим: бу қандай бедодлики, унда инсоннинг уят ҳиссини бир қараш билан поймол қиладилар, бир сўз билан яксон этадилар. Бутун бошли одамдан номи ёзилган тахтача қолади, холос, каравотда ётган гавдани – шунчаки текшириш учун чўзилтириб ётқизиб қўйилган бир бурда қалтироқ гўштни буюм деб биладилар; ўз хонадонларида севгили- меҳрибон эрларига фарзанд туғиб берувчи аёллар ғариб бечораларнинг лаборатория столидай жойда не азобда бола туғишини қаёқдан биларди! Ҳозир ҳам китобларда «дўзах» деган сўзга кўзим тушганда димиқиб кетган сассик, ифлос палата, дод-войлар, бақирик овозлар, дағал кулгилар, қўйингки, бутун шармандаю шармисорлик кони бўлган ўша жой беихтиёр ёдимга тушиб кетади.

Буларни тилга олганим учун мени кечир, азизим. Бу биринчи ва охирги маротаба тилга олганим бўлсин; энди у ҳақда гапирмайман. Ўн бир йил дамимни чиқармасдан келдим, яқинда уним ҳам ўчади, лекин ақалли бир марта дардимни айтиб, юрагимни бўшатиб олишим керак-ку, бахтим ҳам, саодатим ҳам биттаю битта фарзандим каравотчасида чў-зилиб ётса-ю, уни қандай машаққатлар билан топганимни айтиб фарёд кўтаришга наҳотки ҳақим бўлмаса. Тортган машаққатларимни-ку, аллақачонлар болагинамнинг табассумини, эркалалашларини-кўрганимдаёқ суюнганимдан унутиб юборганман, лекин ҳозир нуридийдамнинг жон бериши юрагимни ўртаб юборди, бас, фарёд кўтармасдан иложим йўқ. Шунда ҳам гуноҳни, сенга эмас, худога тўнқайман, чунки у менинг бутун оҳу фиғонларим, тортган-азобларимни бир пул қилди. Қасам ичиб айтаман, асло сени гуноҳкор деб билмайман, ҳеч вақт, ҳеч қачон, ҳатто жоним ҳалқумимга келган чоғларда ҳам сенга қарши туғён кўтарган эмасман. Туғишим олдида тўлғоқ тутиб, аъзойи баданим титроқ босганда ҳам, азбаройи оғриқнинг зўридан юрагим тарс ёрилай деганда ҳам, парвардигор олдида сени-гуноҳкор қилганим йўқ; ўша оқшомларимизни эслаб пушаймон бўлганим йўқ, сенга, муҳаббатимга ҳеч замон лаънат ўқиганим йўқ; ҳамиша сенга содиқ қолдим, учрашган вақтларимизни ҳурмат билан-хотирлаб шукрона билдириб келдим. Етимхонадаги даҳшатли соатларим яна такрорланса, яна не-не кўргиликлар борлигини олдиндан билсам ҳам яна шунга рози бўлардим, яна ва яна, минг карра рози-бўлардим, жонгинам!

Фарзандимиз кеча жон берди, сен уни бирор марта кўрганинг, борлигини эшитганинг ҳам йўқ. Ҳеч қачон, ҳатто бир лаҳзалик, тасодифан учрашганимизда ҳам пушти камарингдан бунёд бўлиб,-очиладиган ғунчага назар ҳам ташламасдинг. Мен анчагача сендан яшириниб юрдим; бола кўрганимдан кейин эса сендан хотирим жамроқ бўлиб қолди шекилли, ҳар ҳолда илгариги бетоқатлик, бесаран -жомликларим барҳам еди. Меҳримни сен билан ўғлим ўртасида тақсимлашга кўнгил бормади, шу сабабдан умримни ҳаёт нашъасини суриб юрган сен эркатойга эмас, болагинамга бағишладим, нега-деганда, у менга муҳтож эди, унга она сути бериб парвариш қилишим, бемалол ўпиб, бағримга босиш ихтиёри ҳам ўзимда эди. Мен учун бошқа «сен» – ўзимники бўлган «сен» дунёга келган кундан бошлаб мен

қисмат чангалидан озод бўлгандай ҳис этдим ўзимни; ҳар замон ҳар замонда келиб уйингни зиёрат қилиб кетардим. Туғилган кунинг ҳар йили сенга атаб оқ гуллар юборардим, эсингдами, ўша биринчи севги окшомида менга шундай оқ гуллар ҳадя қилган эдинг. «Ўн-ўн бир йилдан буён менга ким гул юбораркин?» – деб ақалли бирор маротаба ўзингга ўзинг савол берганмикинсан? Балки қачонлардир ўзинг шундай гул ҳадя қилган бир муштипар аёл эсингга тушгандир? Бу саволга жавобингни шу вақтгача эшитмадим, бундан кейин ҳам эшитмасам-керак. Ҳар йили ақалли бир марта зулмат қўйнидан шу гулларни сенга узатсаму, шу билан ўша кечамиз хотирасини эсингга тушириб турсам дердим, биттаю битта тилагим шу эди.

Шўрлик боламизни билмасдинг, бугун сендан уни яшириб юрганларимга пушаймон бўлдим, кўрсанг меҳр қўйиб қолармидинг. Шўрлик боламиз билан дийдор кўришмадинг, сендай ақлли, кулганда қора кўзларидан нур сочилиб, бутун оламни мунаввар этарди. Бирам хушчақчақ, ширин бола эдики! Бутун ғайратинг, шиддатли, жўшқин хаёлчанлигинг унда такрорланган эди. Сен ҳаёт билан ўйнашганинг сингари, боланг ҳам соатлаб ҳамма нарсани унутиб, ўйнаб ўтирарди-да, сўнгра қошларини уйиб узоқ вақт китобларига тикилиб қоларди. Афтангори ҳам худди ўзингга ўхшаётганди. Сендаги икки ёкламалик, жиддийлик билан енгилтаклик болангда ҳам аниқ кўзга ташланаётган эди, сенга ўхшаб борган сари унга муҳаббатим оша борди. Ўзи яхши ўқирди, французчани балодай гапирарди, китоб-дафтарларини озода тутарди, қора духоба костюми билан оқ матрос кўйлакчаси ўзига бирам-ярашардики! Қаерда бўлмасин, ҳамиша чиройли, озода кийиниб юрарди; Градоодаги пляжда айланиб юрганимизда хотинлар тўхтаб, узун-узун малла сочларини силаб қўйишарди; Зиммерингда чана ўйнаб юрганида одамлар қайрилиб қараб қолишарди. Шундай ёқимтой, нозик, ширин эдики. Шу йил Терезианум интернатига кирганди, ўн саккизинчи аср сипоҳилари сингари форма кийиб, кичкина шамшир тақиб юрарди – ҳозир эса биттаю битта кўйлакчада ётибди, лаблари кўкариб кетган, қўлларини кўкрагига қовуштириб қўйишган.

Эҳтимол, сен мендан: «Болани бундай зеб-зийнат ичида боқиб парвариш қилишга, зодагонлар сингари енгил, хушчақчақ ҳаёт кечиришга пулни қаёқдан топдинг?» – деб сўрарсан. Севгили ёрим, сен

билан зулмат қаъридан туриб гаплашяпман, уяладиган ҳолим қолган эмас, саволингга жавоб ҳам бераман, лекин чўчима, азизим – мен ўзимни пуллардим. Тўғри, кўча-кўйларда санқиб, фоҳишалик қилганим-йўқ, лекин бозорга солганим рост. Бой-бадавлат дўстларим, жазманларим бор эди; дастлаб уларни мен қидириб топдим, ке йинчалик улар мени қидириб қолишди, чунки мен гўзал эдим, буни сен ҳам-фаҳмладингми йўқми, билмайман. Кимнинг бағрига кирсам, у мендан миннатдор бўлиб, элакиб қолар, яхши кўрарди, фақат сен ёқтирмадинг, севгилим!

Ростини айтганим-чун мендан ҳазар ҳам қиларсан! Биламан, ундай қилишга кўнглинг бормайди, ҳаммасига ақлинг етади, сени деб, болангни деб шу йўлга кирганимни тушунасан. Бир куни туғруқхона-палатасида қашшоқлик даҳшатлари билан юзма-юз келдим, ғариб, нотавонларнинг умри ҳамиша хўрликда ўтишини, бу дунёда камбағалга рўшнолик йўқлигини ўзим ҳам билардим, шу вайдан фарзандинг, оппоғинг ертўла, зиндонларда, чувриндилар орасида, кўча-кўйларда, ваҳшийлик ва разолат ичида, сасиб-бурқсиб кетган ахлатхоналарда сарсон-саргардон бўлмасин, дедим-да, азизим. Унинг бежирим дудокларидан ёмон сўз чиқмасин, етмиш-ямоқ ёпинчиғи момикдай баданига ботмасин, дедим; боланг ҳеч нимадан кам, бу дунёнинг ҳамма-нози неъматини-ю, ҳузур-ҳаловатидан бенасиб бўлмасин, сендай мартабаси улуғ, ҳаёт гулшанидан баҳраманд бўлсин, дедим.

Севгилим, фақат шуни деб ўзимни бозорга солдим. Буни мен фидойилик деб ҳам билганим йўқ, чунки номус ва шармисорлик деган нарсаларнинг ҳеч қандай аҳамияти қолмаганди; сен мени яхши-кўрмадинг, тан-жоним фақат сенга аталганди, сенки яхши кўрмаганингдан кейин, бошқа ҳаммаси мен учун бефарқ бўлиб қолганди. Эркакларнинг эркалатишлари, астойдил ёниб-куйишлари ҳам менга асло қор қилмасди. Лекин баъзи бирларини жуда ҳурмат қилардим, беилтифот қолган муҳаббатим ёдимга тушиб, уларга чин юракдан ачинардим. Таниш-билишларим – ҳамма менга раҳмдил эди, мени ҳаммалари эркалатиб бошларига кўтаришар, иззатимни бажо келтиришарди. Ёши бир жойга борган, хотини ўлган бир граф мени ўз қизидай яхши кўрарди, никоҳсиз туғилган болангни Терезианумга-жойлаш учун жонкуярлик қилган ҳам шу одам. Учтўрт марта мени

никоҳига олмоқчи бўлиб рухсат сўради, хўп десам, ҳозир Тиролда ажойиб қасри бор бека бўлиб юрардим, ҳамма ғам-ташвишларимдан-ҳам қутулардим, боланг меҳрибон, раҳмдил оталик ҳам бўларди, мен эса олижаноб, раҳм-шафқатли, хушфеъл эрлик бўлардим. Рад жавобим кўнглига қаттиқ ботишини билсам ҳам розилик бермадим. Бу қилган ишим, балки ақлдан эмасдир, йўқса ҳозир кунларим бирон боғи эрамда, хузур-ҳаловатда ўтарди, нуридийдам ҳам ёнимда бўларди, лекин сенга-энди тўғриси айтмай, қўл-оёғимни боғлаб қўйгим келмади, севган ёрим учун ҳар бир соат ҳозир турай, дедим. Қаердадир, қалбимнинг бир бурчагида болалик чоғимдаги орзум, ақалли бир соатга бўлса ҳам ҳали мени ёнига чорлайди, деган ўй яшириниб ётарди-да. Кўрдингми, шу бир соатни деб ҳаммасидан воз кечдим, қўлим боғланмасину, чорлаган-замон ёнига етиб борай, деган умид билан юравердим. Ахир ёшликдан, кўзим очилган дақиқадан бошлаб бутун ҳаётим сенинг фироқингда ўтди-ку!

Дарҳақиқат, орзиқиб кутганим шу висол соати ҳам етиб келди. Лекин, севгили ёрим, сен уни билмайсан, ундан беҳабарсан! Бу гал ҳам мени ҳар қачонгидек танимадинг! Ахир, илгарилари ҳам тез-тез театр, концертларда, пратерда, кўча-кўйларда сени кўриб юрардим – ҳар кўрганимда юрагим орқамга тортиб кетарди, лекин менга қиё ҳам боқмасдинг: ташқи қиёфам жуда ўзгариб кетганидан, кўрқоқ ўсмир болалик ёшидан ўтиб, расмана хотин бўлиб қолгандим, қадди-қомати келишган, суқсурдай жувон дейишарди мени; ҳамиша башанг кийиниб-юрардим, жазманларим атрофимда гирдикапалак эди. Ғира-шира ёруғда ётоқхонангда кўрган кўрқоқ қиз эканимни қаёқдан ҳам билардинг. Баъзида ҳамроҳларимдан биронтаси сен билан саломлашса,-саломга алик берардингу, менга бир кўз ташлаб кўярдинг, одоб юзасидан совуққина қараш қилардинг, бир дақиқалик қизиқсиниш аломати эди бу, нотаниш, етти ёт бегонанинг кўз қараши эди бу.-Танимай ёнимдан ўтиб кетишларингга кўникиб қолган бўлсам ҳам бир кун кўнглимга жуда қаттиқ тегиб кетди; театрда эдик, дўстим билан биз бир ложада, сен ёнимиздаги ложада эдинг. Увертюра бошланди, чироқ ўчди, шундан кейин юзингни кўролмай қолдим, лекин ёнгинамда ўша тундаги сингари нафас олишингни эшитиб ўтирдим, нозик, ингичка кўлингни ложаларимизни бир-биридан айириб турган бахмал тўсиққа қўйиб ўтирган экансан. Бир вақтлар мени эркалатган, қанча бегона-

бўлса ҳам шунча суюкли кўлингни эгилиб бир ўпгим келдики! Мусиқа садоларидан ҳаяжоним жўш уриб кетди. Телбалардек ўзимни йўқотиб, кўлларингга лабларимни кўйиб, қаттиқ-қаттиқ ўпиб олишимга сал қолди, ўзимни зўрға босиб олдим. Бир пардадан кейин уйимга олиб бориб кўйишни дўстимдан илтимос қилдим. Қоронғида шундоққина ёнимда ўтирсангу, кўнглинг шунча олисда юрса – ёнингда ўтиришга ортиқ тоқат қила олардимми?

Лекин кутган соатим келди, умрим хазон бўлганда, сўнгги марта яна келди. Бундан бир йил илгари, туғилган кунинг эртасига бу воқеа рўй берди. Қизик, ўшанда кун бўйи ҳаёлим сендан нари кетмаса-я, чунки туғилган кунинг азалдан мен учун улуғ айём эди-да. Сахарлаб уйдан чиқдим, оқ атиргул сотиб олдим-да, ҳар галгидай у гулларни эсингдан-чиқариб юборган ширин онларимиз хотирасига атаб сеникига юбордим. Кундузи ўғлим билан тоза ҳавода сайр қилдик, уни Демель кондитерхонасига, кечкурун театрға олиб бордим – у ҳам ҳеч нимадан шубҳаланмай, ёшлик чоғидан шу кунни қандайдир сирли байрам деб эслаб юрсин, дедим. Эртаси кечкурун ўша кезлардаги брүннлик дўстим, ёш фабрикант билан концертға бордик, у билан икки йилдан буён бирга турардик. Меҳрибон, иззат-ҳурматимни жойига кўювчи бу йигитнинг ҳам бошқалар сингари менга уйланиш нияти бор эди, ўғлим билан иккаламизга тез-тез совға олиб келиб турарди, шундай одамнинг таклифини ҳеч сабаб сиз рад қилиб келардим: ўзи анча бамаъни, тузук-одам эди, бир қадар калтафаҳмроқ эди-ю, лекин садоқати зўр бўлганидан у билан бошқачароқ муомала қилиш керак эди. Концертда танишларимизни учратиб қолдик, ҳаммамиз Ригнштрасселдаги-ресторанга кетдик, ўйин-кулги орасида нимагадир Табарен танцахонасини кўнглим тусаб қолди. Одатда шунақа жойларға таклиф қилганларида ўзим унамасдим, чунки шовқин-сурон, маст-аласт,-вақтихушлик қилишларни жиним ёқтирмасди; бу гал қандайдир сеҳрли бир куч мени шундай таклиф қилишга мажбур этганди, ҳамма жўралар бажонидил таклифимни қувватлашди. Сабабини ўзим ҳам билмайман, лекин, негадир юрагим орзиқиб ўша жойга боргим келаверди, гўёки у ерда қандайдир ғайриоддий, тасодифий бир ҳол мени кутиб тургандай. Ҳамроҳларим ҳамиша кўнглимни топиш пайида бўлиб туришарди, шу ондаёқ ўринларидан туриб, ҳаммамиз Табаренга жўнаб кетдик, унда-шампанское, вино ичдик, мен жавабаси тутиб қолган одамдай чунонам

шўхлик қилдимки, асти қўяверасан, илгарилари ҳеч бундай бўлмасдим.-

Уст-устига ичаверибман дегин, шўх, ўйноқи қўшиқ айтувчиларга қўшилиб мен ҳам қўшиқ айтибман, ўртага тушиб ўйин тушишимга ёки бутун зални бошимга кўтариб қаҳ-қаҳ уришимга сал қолибди. Тўсатдан юрагим муз қотгандай, ёинки олов бўлиб ёнгандай ҳис қилдим ўзимни – сени кўриб қолдим: ёнимиздаги столда жўраларинг билан ўтирибсану,-

кўзларинг чакнаб менга шавқ, эҳтирос билан қараб турибсан, бу қарашинг ҳар вақт у ёқ-бу ёғимдан ўтиб кетарди. Ўн йил мобайнида яна бир бор менга зўр эҳтиросли назар ташладинг, бу фақат сенга хос фазилат эди. Аъзойи баданимда титроқ турди, кўтарган қадахим қўлимдан тушиб кетаёзди. Яхшиямки, ҳамроҳларимдан ҳеч ким саросимадалигимни фаҳмламади, чунки саросималигим қаҳ-қаҳ кулги-билан мусиқа садоларига кўмилиб кетганди.

Борган сари қаттиқроқ тикила бошладинг, оташин назаринг мени ўтдай куйдираёзди. Ахири мени танидимикин ёки кўзига янги бир нотаниш аёлдай кўриндимми, деб разм солиб фаҳмлаб олишга уриниб кўрдим. Юзим ловиллаб кетди, дўстларимнинг саволларига паришонлик билан жавоб бердим. Нигоҳинг мени ҳаяжонга солиб қўйганини фаҳмламаслигинг мумкин эмасди, бир дақиқа вестибюлга чиқсангиз, дегандай бошинг билан билинар-билинемас ишора қилдинг. Кейин атайин ҳаммага эшиттириб ҳисоб-китоб талаб қилдинг-да, ўртоқларинг билан хайрлашиб чиқиб кетдинг, кутаман, дегандай менга яна бир ишора қилиб қўйдинг. Баданим увушгандай, ичимдан титроқ турди, тилим калимага келмай қолди, бутун вужудимни қамраб олган ҳаяжонни босишдан ожиз қолдим. Худди шу дақиқада бир жуфт негр пошналари билан ер қоқиб, чинқириб-бақириб ўша кезларда одатга кирган қандайдир ажойиб бир рақсни ижро эта бошлади; ҳамманинг кўзи ўшаларда эди, ўрнимдан туриб, дўстимга: «Ҳозир келаман», дедим-да, орқангдан чиқдим.

Вестибюлда, кийим иладиган жойда кутиб турган экансан: мени кўриб чехранг очилиб кетди, табассум билан менга пешвоз келдинг; танимаганингни дарҳол фаҳмладим; ўсмирлик чоғларим ҳам, қизлик-вақтларим ҳам эсингга тушмади; мени яна қандайдир янги, номаълум аёл деб билиб майл қилдинг:

– Мен учун ҳам бирон соат вақтингиз топилармикин? – деб сўрадинг, бамайлихотир, дадил туриб гапиришингдан, мени бир кечага сотиб олса бўладиган аёллардан деб билганингни тушундим.

– Албатта, ҳа, – дедим ўша қалтироқ овоз билан, бундан ўн йил муқаддам «ҳа» деган бу сўзни бир кун қош қорайган пайтда кўчада кўрқоқ бир қиз оғзидан эшитгандинг.

– Қачон кўришсак бўларкин? – деб сўрадинг.

– Қачон хоҳласангиз, – дедим. Сендан уяладиган ерим йўқ эди-да. Ҳайрон бўлиб менга қарадинг, ҳу, ўша окшомда ҳам худди шундай таклифингга дарров кўна қолиб, сени ҳайратда қолдиргандим.

– Ҳозир ҳам майлими? – деб бир қадар қатъиятсизлик билан савол бергандинг:

– Ҳа, майли, – деб жавоб бердим, – қани, кетдик, – дедим-да, мантомни олиш учун кийим осадиган жойга қараб юрдим.

Кийимларимизнинг номери дўстимда қолгани эсимга тушди. Қайтиб, бирон сабаб кўрсатмай номерни олиб чиқиш маҳол эди, лекин сен билан биргаликда ўтказадиган бир соатлик фурсатни – шунча орзу қилиб кутган фурсатни кўлдан беришга ҳам асти кўнглим бўлмади. Ўйлаб-нетиб ўтирмай, кўйлагим устидан шол рўмолимни ташлаб, рутубатли тун кўйнига ўзимни урдим, мантом ҳам, мени жонидан азиз кўрган раҳмдил дўстим ҳам кўзимга кўринмади. Ҳолбуки, бир неча йилдан буён ўшанинг пули билан кун кўриб келаётгандим, энди уни иснодга қолдириб, шармандага шерик қилдим: ахир, икки йилдан буён бирга турган жазмани ҳамманинг кўз олдида қандайдир бир одамнинг пинжига кириб қочиб кетса-я! Бу ишим нақадар пасткашлик, кўрнамаклик, шармандалик эканини ўзим ҳам яхши билардим; ножўя иш қилаётганимни, обрўли, содиқ дўстимни иснодга қолдириб хафа қилаётганимни тушуниб турардим, энди ёлчиб кун кўриб турганимда, яна ишим чаппасидан кетишига ақ- лим етарди-ю, лекин бетоқат истагимни қондириш, яна лабларингдан бўса олиш, эркалатиб айтадиган ширин-ширин сўзларинг олдида булар ҳеч нима эмасди. Сенга муҳаббатим шу қадар зўр эди: бўлар иш бўлиб ўтди, энди сенга

буларни бемалол айтсам бўлаверади. Назаримда, агар ўлим тўшагида ётган тақдиримда чақирсанг ҳам орқангдан эргашиб кетишга қурбим етадигандек эди.

Ташқарида экипаж турган экан, уйингга жўнадик. Яна ўша таниш овозингни эшитдим, яқинлигингни ҳис қилдим, биринчи учрашганимиздек, бу гал ҳам бошим осмонга етиб, ёш боладай суюндим. Ўн йилча муддатдан кейин яна зинапоянгга биринчи қадам қўйиб, юқорига кўтарилдим. Йўқ, шу пайтда ҳамма нарсани – ўтмишни ҳам, ҳозирни ҳам икки ҳисса куч билан ҳис қилганимни, ўшанда ҳам-ёлғиз сени ҳис этганимни айтишга тилим бормайди. Хонанг илгари қандай бўлса шундай турибди, янги суратлар, китоблар, бир оз янги анжомлар қўшилибди, холос, ўша-ўша ўзим кўрган нарсалар бари жой-жойида турибди. Ёзув столингдаги вазада гул турибди – бу гулларни туғилган кунингга атаб кечагина ўзим юборгандим, шу онда лаби лабингга, қўли қўлингга тегиб ёнингда турса ҳам сен танимаган бир бечора хотираси учун юборганди. Нима бўлганда ҳам гулларимни сақлаб қўйганингни, атрофингда «мен»инг заррам, муҳаббатим нафаси-уфуриб турганини кўриб ниҳоятда қувондим.

Мени кучоқладинг. Яна тун бўйи сеникида қолдим. Шунда ҳам мени танимасанг-а! Мен бўлсам ўзимни бахтиёр сезиб, эркалатишларингдан яйраб кетдим. Билсам, маъшуқангга ҳам, сотқин ўйнашингга ҳам муҳаббатинг бир экан, табиатинг ўзи шунақа бепарво, хотамтойлигидан нафсинг қурбонига айланган экансан. Тунги ресторандан бошлаб келган аёлни суйиб шунча эркалатдинг, дўстона самимият билдириб шунчалар мардонавор иззатикром ва меҳрибонлик кўрсатдинг, айш-ишратга-эҳтирос билан берилдингки, ўн йил илгаридай бу галги илтифотингдан ҳам бошим айланиб кетди, ўзингга хос икки ёқламалигингни – норасидалигим вақтида мени мафтун қилган ишқ эҳтироси бобидаги оташин шавқ-завқингни яна бир бор ҳис этдим. Бир дақиқалик роҳатни деб шунча шавқ оловини исроф қилувчи, пинҳон дил хазиналарини бошқа кимсага шунча сахийлик билан тухфа этувчи-ўғлонни умримда биринчи кўришим эди, аввалига шундай ўктамсану, ке йин эвоҳ, ҳаммасини табиатга хилоф, қандайдир бепоён фаромуш дарёсига ғарқ қилиб юборасан. Лекин мен ҳам ўзимни унутиб-юборгандим. Сенинг ёнингда, бу қоронғи кечада кимман ўзи?

Маъшуқангми, ё фарзандинг волидаси ёки рес торанма-ресторан юрадиган бегона аёл? Оҳ, роҳат берувчи эркалатишларинг илгари бошдан кечирганларимга ўхшарди-ю, лекин бунда киши ҳеч ҳам қоникмайдиган бир янгилик ҳам бор эди! Шу туннинг охири бўлмаса кошкийди, деб тилак тилаб чиқдим.

Бироқ тонг ҳам етиб келди, ўрнимиздан турганимизда алламаҳал бўлиб қолган экан; мени нонуштангга таклиф этдинг. Кўзга кўринмас-мехрибон қўллар тайёрлаган нонушта вақтидаги суҳбатимиз ҳам ширин бўлди. Бу гал ҳам оғзингдан бирон ножўя гап чиққани йўқ, қизиқсиниб савол ҳам бермадинг, апоқ-чапоқ гаплашиб ўтирдик. Кимлигимни ҳам, қаерда туришимни ҳам сўрамадинг, назарингда, мен тўсатдан оёғинг тагидан чиқиб қолган саргузашт, ҳавога тарқалиб кетадиган тутун сингари хотирдан кўтарилиувчи бир дақиқалик бемаъни ҳавас эдим, холос. Яқинда икки-уч ойга Шимолий Африкага жўнаб кетсам керак, дединг; юрагим «шув» этиб, ичимдан титроқ турди, шодлик ўрнини маъюслик олди, чунки: «Тамом, энди ҳаммаси унут бўлиб кетади!» – деган сўзлар қулоғим тагида жаранглаб кетди. Ўзимни оёғингга – ташлаб: «Мени ҳам олиб кетсанг-чи, шунча йилдан сўнг, ниҳоят, кимлигимни билардинг!» – деб фарёд кўтаргим келди. Лекин менда журъат етишмасди! Итоатли қулинг эдим! Мен фақат: – Афсус! – дедим.

Сен илжайиб менга қарадинг-да:

– Чиндан ҳам афсусланасанми? – деб сўрадинг.

Шу пайт ўзимни тутолмай қолдим, юрагим дукиллаб кетди. Ўрнимдан туриб, сенга узоқ тикилиб қарадим, сўнгра:

– Менинг севгили ёрим ҳам ҳамиша жўнаб кетарди, – деб кўзингга тик қарадим. «Ҳозир, мана ҳозир мени танийди!» – деган умид билан қўрқа-писа кутиб қалтиардим. Лекин менга бир илжайиб қўйдингу, тасалли бериб:

– Кетганларнинг, ахир, қайтиб келиши ҳам борку, – дединг.

– Ҳа, – дедим мен, – лекин қайтсалар ҳам унутиб қайтадилар. Бу

сўзларни бошқачароқ оҳангда айтган бўлсам керак, улар қандайдир ғайритабиий, зўр эҳтирос билан жаранглади шекилли, сен ҳам ўрнингдан туриб, ажабланиб, меҳр билан юзимга қараб қолдинг.- Қўлларинг билан икки елкамдан тутиб:

– Яхши нарса унутилмайди, сени ёдимдан чиқармайман, – дединг, худди суратимни хотирангда сақлаб қоладигандай кўзларимнинг ич-ичларига назар ташлаб. Бир нарсани қидиргандай кўзларимга тикилган, бутун вужудимни ўзига сингдириб олмоқчи бўлган шу назарингни ҳис этиб: «Ҳа! Кўзларини тўсиб турган парданинг тушар куни ҳам бор экан-а!» – деб хаёлимдан ўтказиб қўйдим. «Энди мени танийди, энди танийди!» – деган фикрдан дилим шу қадар севинчга тўлдики!

Ҳайҳот, мени танимадинг. Таниш у ёқда турсин, ҳатто ҳеч қачон сенга бунчалик ёт кўринмаган бўлсам керак, йўқса, орадан бир неча дақиқа ўтгач, қилган қилиғингга нима дейсан? Мени ўпдинг, яна бир марта қаттиқ қучиб ўпгандинг, тўзғиб кетган сочларимни яна эплаб тузатиб олишим лозим бўлиб қолди. Бир вақт ойна олдида туриб қарасам муфтамга икки дона катта қоғоз пулни секин қистириб-қўйяпсан, уялганимдан ҳанг-манг бўлиб, йиқилиб тушишимга сал қолди. Бақириб юборишдан, юзингга шапалоқ уришдан ўзимни қандай тутиб қолдим, билмайман, болалигимдан меҳр қўйиб севганману, яна болангнинг онаси бўлсаму, бир кеча ётганим учун менга ҳақ тўласанг-а, ноинсоф! Мени Табарендан келган фоҳиша деб билиб, бир кечалик ҳақимни тўладинг-а! Унутиб юборганинг етмагандай, мен ғарибни яна ерга уришинг бормиди?!

Шошилиб нарсаларимни йиғиштира бошладим. Ишқилиб, шу ердан тезроқ йўқолай, дедим, дилим қаттиқ жароҳатланганди. Шляпамни қўлимга олдим, у ёзув столида, ўзим юборган оқ гуллар солинган ваза-ёнида турганди. Шу онда яна бир истак мени қамраб олди ва уриниб кўришга қарор қилдим.

– Оқ гуллариңдан биттасини менга берсанг-чи, дедим.

– Жоним билан, – дея жавоб бердинг, дарров вазадан бир дона гул олиб.

– Бу гулларни сени яхши кўрадиган бирон аёл совға қилиб юборган бўлса-чи? – дегандим. – Балки, билмадим, – деб жавоб бердинг.

– Совғага келган гулку-я, лекин ким юборганини билмайман. Шу ваздан бу гуллар менга азиз, дедим. Шу онда сенга бир қараб олдим.

– Ким билсин, бу гулларни ҳам сен унутиб юборган бирон аёл юборгандир!

Ажабланиб менга қарадинг. Мен эса кўзингга тик қараб туравердим. «Танисанг-чи, ақалли энди танисанг-чи», – дея фарёд қиларди кўз қарашларим. Аммо қарашларингда меҳр билан беҳабарлик аломатлари бор эди, холос. Яна бир марта лабимдан ўпдинг. Лекин мени танимадинг.

Шоша-пиша эшик томон қадам қўйдим, кўзларимдан тирқираб ёш оқишига сал қолди, лекин зинҳор кўз ёшимни сенга кўрсатмасликка аҳд қилгандим. Ўқдек отилиб чиқиб кетдим, йўлакда оз бўлмаса-хизматкорингга ўзимни уриб олардим. У лип этиб ўзини четга олди, зўр илтифот билан менга эшик очиб турди. Худди шу лаҳзада, эшит япсанми, худди шу лаҳзада ёшли кўзим билан кекса хизматкорингга-қарагандим, унинг кўзида қандайдир бир нур порлади. Эшитяпсанми? Иоганн ёшлигимдан буён шу дамгача мени бирон марта кўрмаган бўлса ҳам, шу биргина лаҳзада у мени таниди. Мени танигани учун тиз чўкиб қўлларини ўпгим келди. Мени шармандаи шармисор қилган пулингни муфтамдан олиб хизматкоринг қўлига тутқаздим. Уни титроқ босди, олазарак бўлиб менга бокди. Бутун умр бўйи сен эсламаган мен-ғарибнинг ҳолини хизматкоринг шу лаҳзада пайқади шекилли. Ҳамма мени жонидан азиз кўрарди, меҳрибон эди, фақат сен, ёлғиз сенгина мени эсламадинг, фақат сенгина танимадинг мен шўрликни!

Фарзандимиз жон берди, энди бу дунёда сендан бошқа ҳеч кимим йўқ. Лекин менга ким ҳам бўлардинг, сен, ҳеч қачон мени танимаган, ҳамиша ёнимдан тиниқ сув ёнидан ўтгандай ўтиб кетган тошни босиб ўтгандай юзимга оёқ қўйган, ҳижрон ўтига ташлаб, бир умр куттирган сен ким ҳам бўлардинг менга? Назаримда, бир гал сени топиб олгандай-ҳам бўлдим, лек бу сенинг фарзандинг эди: у ҳам раҳм-шафқат қилмай мени ёлғиз ташлаб, саётига жўнаб кетди, муштипар онасини унутди,

энди сира қайтиб келмайди. Яна бу дунёда ёлғиз ўзимман, яна баттар ғариби нотаваонман, қўлимда сендан бирон ёдгорлик ҳам йўқ: на болам бор, на ўзинг, на сўзинг, на бир сатр мактубинг, на бирон нишонинг; - номим кулоғингга бориб етганда ҳам у сенга бирон маънони билдирмайди! Сен учун ўлик эканман, нега ўлим тиламайин ўзимга, сен мени ташлаб кетган экансан, нега мен ташлаб кетмай сени? Йўқ, - севгили ёрим, сендан гина қиладиган ерим йўқ, шодлик тўла уйингни ғамхонага айлантириш ниятим йўқ; кўркма, ортиқ жонингга ҳам тегмайман; кечир мени, болагинам нинг жон берганини кўриб, - юрагимни бўшатиб олмасдан иложим бўлмади. Сенга бир мартагина дарди аламларимни изҳор қилмасам бўлмасди, кейин яна зим-зиё йўқолиб кетаман, хузурингда ҳамиша гунг эдим, яна гумдон бўламан-қоламан. Хотирингни жам қил, тириклигимда дод-фарёдимни эшитмайсан, сени ҳаммадан яхши кўрган, лекин сен, асло тан олмаган, умр бўйи йўлингга зор-интизору, ёнига чақирармикан, деб кўзи тўрт бўлиб кутган аёл васиятномаси ўлганимдан кейин қўлингга бориб тегади. Эҳтимол, ўшанда ёнингга чорлайсану, лекин у биринчи марта сенга бевафолик қилади: гўримда даъватинг кулоғимга бориб етмайди. Сенга бирон сурат ҳам, бирон хотира-нишона ҳам қолдирмайман, сен ҳам менга атаб бирон нарса қолдирганинг йўқ-ку, ахир; ҳеч қачон мени билмадинг, бундан буён ҳам билмайсан. Тирик лигимда қисматим шу эди, майли, ўлганимда ҳам шу бўла қолсин. Умримнинг охирги дақиқаларида сени ёнимга чорлаб нима қилдим, мен бу дунёдан бош олиб чиқиб кетаман, номимни ҳам билмай, юз-кўзларимни ҳам кўрмай қолаверасан. Осонгина жон бераман, нега деганда, олисда бунисезмайсан ҳам. Ўлимим сенга оғир туюлганда, жон беришим жуда малол бўларди.

Ортиқ ёзишга мадорим қолмади... бошим зилдай оғир тортиб кетди... аъзойи баданим қақшаяпти, иссиғим баланд... Ётмасам бўлмайдиганга ўхшайди. Бир оздан сўнг ҳаммаси тамом бўлар, эҳтимол, бир мартагина тақдир менга раҳм-шафқат қилиб, болагинамни қандай олиб кетишларини кўрмасман... Ортиқ ёзишга мадорим йўқ... Алвидо, севгилим, раҳмат сенга. Нима бўлган бўлса, ҳаммаси яхшиликка бўлди, майли... сўнгги нафасимга қадар сендан миннатдорман. Дилимдаги ҳамма дардимни айтиб, енгил тортиб олдим, сен ҳаммасидан-хабардорсан, йўқ, сенга муҳаббатим қанчалик зўр бўлганини фақат

тусмоллаб биласан, холос, лекин муҳаббатимнинг сенга оғирлиги тушмайди. Соғиниб қийналмайсан ҳам, бундан ҳам кўнглим тўқ. Гўзал,- порлоқ ҳаётингда ҳеч қандай ўзгариш бўлмайди... ўлимим ҳаётингда доғ туширмайди... бунга кўнглим тўқ, азизгинам.

Лекин, туғилган кунларингда атаб энди ким оқ гул юбориб туради? Вазанг бўшаб қолади, ҳаётимнинг йилда бир бор сенга келиб турган шабадаси ҳам таралиб, йўқ бўлиб кетади! Азиз ёрим, кулоқ сол, илтимос қиламан... биринчи ва сўнгги илтимосим... мени десанг, шу илтимосимни бажо келтир: ҳар йили туғилган кунингда атаб гул сотиб олиб, кўк вазангга келтириб қўй, ахир ҳар бир кимса ҳам туғилган куни ўзини ўйлайди-да. Азизгинам, шу илтимосимни бажо келтир, бошқалар оламдан ўтган азиз кишиларни йўқлаб дуо-фотиҳа қилганлари сингари, сен ҳам менга атаб гул сотиб ол. Лекин мен ортиқ худога ишонмайман, дуосининг ҳам менга кераги йўқ, сенга ишонаман холос, сени севаман... оҳ, йилда бир мартагина, ҳеч кимга билдирмай, эшиттирмай умримни сенинг қошингда ўтказганим сингари... вужудингда яшагим келади.- Илтимосимни бажо келтир, азиз ёрим... бу менинг ҳам биринчи, ҳам охириги илтимосим... раҳмат сенга, севгили ёрим, севгилим... алвидо...

Ёзувчининг қўллари титраб кетди, мактубни бир чеккага суриб қўйди. Сўнгра узоқ хаёлга чўмди. Гира-шира хотиралар хаёлида жонланди – қўшни бола, қизча, тунги ресторанда учратган аёли, хотиралари худди сув остида жимирлаб турган тош суратидай ноаниқ эди. Бир соя ўрнини иккинчиси олиб турарди-ю, лекин бирон аниқ сиймо кўринмасди. Унинг қалбида ниманингдир хотираси сақланарди-ю, лекин ниманинг хотираси эканини эслай олмасди. Назарида буларнинг барини ўқтин-ўқтин тушида, фақат тушида кўргандай бўларди.

Тўсатдан олдида, ёзув столида турган кўк вазага кўзи тушди. Кўп йиллар мобайнида биринчи марта туғилган куни ваза бўш қолганини кўриб, бир сесканиб тушди; тўсатдан ғойиб эшиги очилиб, тинч хонасига бошқа бир оламдан совуқ шамол босиб киргандай бўлди. Ўлим нафасини ҳам, ўлмас муҳаббат нафасини ҳам ҳис қилди; қалбида нимадир очилгандай бўлди-ю, бесамара шарпадай, узоқ эҳтиросли таронадай ўтиб кетган ҳаётини ўйлаб қолди.

Шариф Толибов таржимаси

@EpubKitoblar